

Konflikt och samarbete vid Persiska viken

Sven Tägil (utg.)

Lund
University
Press

Referenser:

Martin van Bruinessen. *Agha, Shaikh and State: The Social and Political Structures of Kurdistan* (London: Zed, 1992)
 Gerard Chaliand (ed.) *People Without a Country: The Kurds and Kurdistan* (London: Zed, 1980)

Kurderna i Irak och konfliktutvecklingen vid Persiska viken

Borhanedin A Yassin

DEL I: KURDERNA I IRAK OCH IRAK—IRANKONFLIKTEN, 1958—1980

Inledning

Sedan 1800-talet har det kurdiska folkets historia präglats av revolter mot de gamla herraväldena — det ottomanska och det persiska riket — och senare mot Irak, Iran och Turkiet.

En av de kurdiska resningarna har väckt speciell uppmärksamhet och ägnats olika studier. Resningen utbröt i irakiska Kurdistan 1961 och varade till 1975. Det är den hitintills längsta och mest omfattande revolten i kurdernas nyare historia. Revolten leddes av KDP (Kurdistans Demokratiska Parti-Irak) under mulla Mustafa Barzani.

Revolten utmärktes av att den i hög grad ledde till en internationalisering av kurdfrågan. Både regionala stater och stormakter var inblandade i konflikten, bl.a. Iran, Israel, USA och Sovjetunionen. Med andra ord var revolten inte en lokal, d.v.s. irakisk, inre angelägenhet, som centralregimerna i Bagdad alltid har velat framställa saken, utan den hade internationella komplikationer. Det är därför viktigt att undersöka revolten både inifrån, i relation till centralmakten i Bagdad, och utifrån i relation till det regionala sammanhanget och stormakternas inblandning i den.

Revolvens inre mekanismer, framför allt de metoder som användes i kampen, är av speciellt intresse. I denna uppsats försöker författaren dra några slutsatser angående den väpnade kampens konsekvenser när det gäller revoltens *strategier*, inre politiska och sociala *mekanismer*, men också dess *konsekvenser* för människorna i irakiska Kurdistan, både på makro- och mikronivåer. Under en långdragen väpnad kamp, som ofta har präglats av *obalans i styrkeförhållandena*, har centralmakten i Bagdad provocerats att driva kriget vidare i Kurdistan. Dessutom har krigssituationen i Kurdistan alltid skapat en sorts maktvakuum, en

frånvaro av myndigheter och fungerande civil ordning. I denna situation har en viss social grupp gynnats, nämligen stam- och klanledare som alltid har haft vind i seglen när ett tillstånd av väpnad konflikt rått gentemot centralmakten i Bagdad.

Revoluten möjliggjordes huvudsakligen av en *symbios* mellan stam- och klanledare å ena sidan och intellektuella kurdiska nationalister å den andra sidan. Parterna hade i grunden *helt olika eller motstridiga intressen*. Denna aspekt borde i och för sig vara värd en egen undersökning, men här kan endast vissa aspekter tas upp till behandling.

En anmärkningsvärd omständighet kring den kurdiska revolten är att revoltledningen lyckades kombinera väpnad kamp mot och förhandlingar med centralmakten i Bagdad. Ett av de notabla framsteg som uppnåddes var en fredsuppgörelse, undertecknad av KDP-Irak och Ba`thregeringen den 11 mars 1970. Enligt denna uppgörelse erkände centralregeringen den kurdiska nationaliströrelsen och gav därmed kurderna i Irak autonomi. Fredsperioden stod sig i fyra år — från mars 1970 till mars 1974. Ett nytt krig följde sedan från mars 1974 till mars 1975.

Algeravtalet mellan Irak och Iran i mars 1975 innebar att all hjälp från Iran till de revolterande kurderna i Irak uteblev och att alla kommunikationer mellan dem och omvärlden stängdes. Avtalet innebar därmed ett tragiskt slut för den 14 år långa kurdiska resningen. Ett nytt skede inleddes samtidigt i relationerna mellan Irak och Iran. Avtalet innebar stora eftergifter från Iraks sida för att förmå Iran att avbryta all hjälp till kurderna. Avtalet ogiltigförklarades fem år senare, vilket var en utlösande faktor till kriget mellan Irak och Iran 1980. På detta sätt kan den kurdiska revolten i Irak 1961–1975 knytas till Irak–Irakkriget.

I uppsatsens första del, där kurderna i Irak under perioden 1958–80 undersöks, behandlas frågan hur kurderna i Irak genom sin revolt mot centralmakten i Bagdad har påverkat relationerna mellan Irak och Iran. Dessutom analyseras hur konflikten och relationerna mellan Irak och Iran påverkade kurderna. Den kurdiska revolten i Irak blev så småningom en internationell angelägenhet både p.g.a. USA:s stöd till kurderna och genom kopplingen till rivaliteten mellan USA och Sovjetunionen i området.

Jag utvecklar således en "modell" avseende den kurdiska frågans betydelse för Iraks inrikes- och utrikespolitik, för landets inre och nationella säkerhet och för landets förhållande till grannländerna och länderna utanför regionen.

Den terminologi, som har kommit till användning i uppsatsen, bör inledningsvis kommenteras. I tidigare forskning har uttrycken "det kurdiska problemet" och "den kurdiska frågan" använts för att beskriva kurdernas situation och deras relationer till respektive centralmakt i Turkiet, ⁽¹⁾ n, Irak oc ⁽²⁾ yrien. Jag

använder här uttrycket "den kurdiska frågan" eller "kurdfrågan" istället för "det kurdiska problemet". Skälet till att termen "den kurdiska frågan" föredras är att den har bredare acceptans i internationella studier kring kurderna. Dessutom tenderar termen "det kurdiska problemet" att uppfattas som ett negativt uttryck. Jag har samtidigt använt termen "revolt" för att beskriva den kurdiska nationaliströrelsens verksamhet i Irak 1961–1975.

En omedelbar komplikation är frågan om kurderna i Irak under denna period kan ses som aktörer eller inte. Starka skäl talar mot tolkningar av kurderna som en självständig aktör på grund av deras politiska och sociala splittring. Förutom splittringen inom den kurdiska nationaliströrelsen i Irak, har det bland kurderna funnits delade lojaliteter till dels nationaliströrelsens ledning, dels till regimen i Bagdad. Man bör emellertid utgå ifrån att den kurdiska revoltens ledning (KDP med Barzani som dess ledare) och revoltens folkliga bas tillsammans utgör en aktör i förhållande till centralmakten i Bagdad och andra stater.

I del två av uppsatsen analyseras kurderna i Irak i relation till konfliktutvecklingen vid Persiska viken under perioden 1980–91.

Kurdfrågan: Iraks dilemma

Irak blev en stat med mandatstatus 1921 och sedan dess har dess politiska utveckling påverkats av fyra viktiga faktorer: 1) geografiska aspekter; 2) förhållandet till de icke-arabiska grannländerna; 3) Iraks arabiska tillhörighet; 4) inrikespolitiken.¹ I de tre sistnämnda sammanhangen har kurderna i Irak spelat en viktig roll.

Fråga om förhållandet till de icke-arabiska grannländerna, d.v.s. Turkiet och Iran, har kurderna varit involverade i såväl konflikter som samarbete. Gränsen mellan Irak och Turkiet oc mer än en tredjedel av gränsen mellan Irak och Iran går genom kurdiska områden. Dessutom har kurderna varit en viktig faktor för Iraks relationer med omvärlden.

Iraks tillhörighet till arabvärlden och riskerna för ett politiskt samgående med andra arabländer, har alltid väckt oro hos den kurdiska minoriteten. I vissa situationer har kurderna i Irak kunnat påverka en sådan integrationsprocess. KDP-Irak reste exempelvis krav på "semi-independent" status för Kurdistan i samband med förhandlingarna i Kairo 1963 om en sammanslagning av Irak, Egypten och Syrien till en förenad arabisk stat.² Den kurdiska nationaliströrelsens skepsis mot och rädsla för ett enande mellan arabländer och Irak, har grundats på rädslan

¹ Shikara, s 7.

² Talabani (1970), ss 207–208; Ghareeb, ss 61–62.

för att kurderna i Irak skulle bli en politiskt obetydlig minoritet i en stor arabisk stat.

Från 1920-talet har kurdfrågan präglat Iraks inre utveckling. När Irak bildades vägrade t.ex. en stor del av kurderna att ingå i den nybildade regeringen.³ Relationerna mellan kurder och den irakiska centralmakten har präglats av ständiga konflikter som oftast tagit sig uttryck i inbördeskrig i Kurdistan. Detta har naturligtvis skapat en kontinuerlig instabilitet i landet.

Ett dilemma för Irak har varit landets bristande nationella *integration*. Frågan har inte bara varit viktig för landets nationella identitet, utan den har i praktiken också påverkat Iraks utrikes- och säkerhetspolitik samt sammanhållningen mellan olika religiösa och etniska grupper.⁴ De muslimska araberna är sunniter och shi'iter och majoriteten av kurderna är sunniter. I Irak finns också turkmener och kristna assyrier.⁵

Kurderna utgör en minoritet i fyra av Mellanösterns länder: Turkiet, Iran, Irak och Syrien, samt i förutvarande Sovjetunionen. Irak har den procentuellt största andelen kurder då de utgör ca. 25% av landets befolkning.⁶ Kurderna i Irak är genom sitt antal och genom sitt motstånd mot centralmakten ett hinder för dennas försök att skapa en integration mellan olika etniska och religiösa grupper.⁷

Irak har varit utsatt för främmande makters inblandning genom att landets etniska och religiösa minoriteter utnyttjats som brickor i det politiska spelet.⁸ Minoriteterna har varit en nagel i ögat på de olika irakiska regeringar som försökt att åstadkomma en gemensam irakisk identitet.⁹ Iraks kung Faisal I (1921–1932) påpekade 1930 i ett av sina tal, att en irakisk nationell medvetenhet överhuvudtaget inte existerade.¹⁰ Kungen försökte visserligen inlemma kurderna i den irakiska staten, men det föreföll honom som en i stort sett omöjlig uppgift. Faisal var medveten om de allvarliga konsekvenser för Iraks nationella säkerhet som skulle kunna bli resultatet om kurder i Irak, Iran och Turkiet samarbetade med varandra.¹¹

³ Khadduri, s 18.

⁴ Shikara, s 13.

⁵ Kelidar, s 3. Arabiska shi'iter överträffade i antal, enligt 1944 års folkräkning, sunniterna (araber och kurder tillsammans) med proportionerna åtta till fem. Inom den arabiska befolkningen var shi'iterna tre gånger så många som sunniterna. Shikara, s 18; King, ss 8–9; Kelly, s 285.

⁶ Ramazani, s 4.

⁷ Kelly, s 285; Ghareeb, s 2.

⁸ Abdulghani, s 131.

⁹ Axelgard, s 56.

¹⁰ Citerat i Batatu, s 25.

¹¹ Shikara, ss 53–54.

Historik

Kurdernas historia under 1800-talet hade präglats av en rad uppror. Merparten av resningarna riktade sig mot det ottomanska väldet och mot centralmaktens försök att upphäva den "halv-autonoma" ställning som kurderna lyckats uppnå.¹²

Det ottomanska imperiets upplösning vid slutet av första världskriget inledde ett nytt historiskt skede för flertalet nationella minoriteter i det mångnationella imperiet. I samband med fredsuppgörelsen ställdes frågan om de olika nationella gruppernas framtid på sin spets. Det ottomanska väldets inflytande kom att ersättas av västerländska kolonialmaktens och Irak hamnade under Storbritanniens kontroll.

För engelsmännen blev det angeläget att neutralisera kurderna för den händelse det inte skulle lyckas att få dem över på sin sida, och till en början var vissa kurdiska nationalisterna övertygade om att engelsmännen skulle stödja deras nationella krav. Men då så inte skedde gjorde redan 1919 kurderna, anförda av en religiös ledare, shaiikh Mahmud Barzinji, uppror mot engelsmännen. Detta och en rad revolter, som också leddes av Barzinji, slogs ned och alla var resultatlösa.

Storbritanniens politik i området och speciellt i Irak bär den största skulden till att en lösning av kurdfrågan inte uppnåddes. Vad Storbritannien främst ville var att skapa en arabisk stat inom Irak och i den skulle den oljerika Mosulprovinsen (Mosulvilayat) innefattas.¹³

Enligt engelsmännen var det omöjligt att skapa ett Kurdistan under brittiskt beskydd, bl.a. av det skälet att regeringen i Bagdad vägrade acceptera en kurdisk stat och därför att kurdiska ledare fortsatte att ha kontakter med turkarna, som tvistade med engelsmännen om Mosulprovinsen.¹⁴

I själva verket var Storbritannien angeläget att stödja regionens arabiska nationalism som växte fram i det vakuum ottomanerna lämnat efter sig. Stöd åt den arabiska nationalismen skulle dessutom kunna hålla Sovjetunionen borta från området. Om briter valde att stödja tillkomsten av en kurdisk stat skulle de sannolikt förlora de arabiska nationalisternas sympati.

En ytterligare förklaring till att kurderna vid detta tillfälle inte lyckades uppnå självständighet var den turk-nationalistiska rörelse som samtidigt uppstått i Anatolien med Mustafa Kemal Atatürk som ledare. Atatürk hade lyckats med bedriften att tvinga de grekiska styrkorna till reträtt från Izmir 1922. I det därefter

¹² Sluglett, s 178; Arfa, ss 22–23.

¹³ Vanly, s 159.

¹⁴ Shikara, s 55

ter skapade Turkiet motsatte sig den turkiska regeringen tanken på en kurdisk stat. Dessutom förnekade den att kurderna överhuvudtaget existerade som en nationell grupp.¹⁵

Under 1930-talet utbröt ett antal revolter i Barzanområdet i irakiska Kurdistan. En mer seriös och omfattande resning, men fortfarande präglad av klanpolitik, leddes av mulla Mustafa Barzani 1943–1945. Men Barzani tvingades sistnämnda år att lämna irakiska Kurdistan och fly med sina män till iranska Kurdistan. Där kom han att spela en betydande roll i den kurdiska Mahabadrepubliken, som existerade mellan januari 1946 och december samma år. Efter Mahabadrepublikens kollaps ledde Barzani militära operationer mot den iranska armén. Han tvingades dock att med sina män lämna Iran och söka amnesti i Irak där de dock fick avslag på sin begäran. Barzani och hans män vände sig då till Sovjetunionen och efter en 52 dagars marsch i gränsområdet mot Turkiet, kom de till Sovjetunionen och fick där en fristad åren 1947–1958. Under Barzanis exilår i Sovjet förblev kurdfrågan i Irak olöst.¹⁶

Från julirevolutionen 1958 till Ba`thkuppen 1963

1. Julirevolutionen i Irak 1958

Den 14 juli 1958 störtades kungen av Irak och en republik upprättades under general Abd al-Karim Kassem's ledning. Nu inträdde en betydande förändring i kurdernas situation. Kassem tillät Barzani och hans följe att återvända från sin exil. För första gången i Iraks historia nämndes kurderna och övriga minoriteter i den irakiska författningen som jämställda med araberna i staten Irak; kurder fick till och med säte i regeringen.¹⁷

Kassem's agerande i frågan motiverades av att han såg kurderna som en möjlig resurs för att "säkerställa revolutionen".¹⁸ Han kände till kurdernas missnöje med den störtade regimen och ville förbättra deras situation.¹⁹ 1959 hjälpte kurder och irakiska kommunister Kassem att slå ned en arabnationalistisk och Kassemfientlig revolt i Mosul. Kassem insåg dessutom att hans position gentemot omvärlden förstärktes genom samarbete med kurderna.

Men bortsett från de rent pragmatiska hänsynen hade Kassemregimen en ambition att hantera Iraks politiska och ekonomiska problem på ett annorlunda sätt än den tidigare regimen.

2. Revolten i Kurdistan 1961

De goda relationerna mellan Kassem och kurderna blev dock inte bestående. 1960 satte Kassem stopp för KDP:s möjligheter att verka fritt. Kurdiska tidningar tvingades att lägga ner sin verksamhet och kurdiska ledare sattes i fängelse. Dessa och liknande åtgärder pekade alla i samma riktning: Kassem's regim hade misslyckats med att förverkliga vad den hade lovat kurderna.²⁰ KDP förvägrades att hålla en kongress som skulle ha ägt rum i juli 1961. Regimen började även öppet stödja enskilda kurdiska klaner som var motståndare till Barzani och KDP:s ledning.²¹ I september 1961 bröt en kurdisk revolt ut under Barzanis ledning. Vid den tiden rådde inom Kassem's regering oenighet om hur man skulle behandla kurdfrågan. En rent militär lösning stöddes huvudsakligen av arméofficerare vilka var i majoritet i Kassem's regering, medan en politisk lösning företrädde av framför allt civila regeringsmedlemmar.²² Kassem själv kom så småningom att identifieras med den första linjen.²³

Också inom kurdlägret rådde oenighet. En grupp företrädde en mera radikal linje. Det gällde framför allt intellektuella och en del av stadsbefolkningen samt en majoritet inom KDP:s politbyrå, vilken var den radikala linjens språkrör. Det fanns också en militant, mera konservativ linje med Barzani som ledare. Barzani hade stöd framför allt från kretser utanför KDP, särskilt från olika klaner och då speciellt sin egen.

Majoriteten av KDP:s medlemmar var till en början tveksamma till att ansluta sig till den revolt som startats av Barzani. Dessutom misstänkte majoriteten inom KDP:s ledning att Iran hade intresse av att stödja revolten mot Kassem, något som KDP hade svårt att acceptera.²⁴ Så småningom ändrade KDP:s ledning uppfattning och beslöt att stödja Barzanis revolt. Förklaringen till den ändrade inställningen var Kassem-regeringens ovilja att samarbeta med KDP. Att Barzani fick ett allt starkare stöd, speciellt från olika klaner, var också en bidragande faktor till KDP:s beslut.

¹⁵ Sluglett, s 179.

¹⁶ Abdulghani, s 131; Jawad (1982), s 47.

¹⁷ Jawad (1982), s 48.

¹⁸ Kinsam, s 20.

¹⁹ Zahrai, s 107.

²⁰ Dann, s 332.

²¹ Sluglett, ss 149–150; Khadduri, s 46.

²² Jawad (1979), s 49; Dann, s 336; al-Arif, s 399.

²³ al-Arif, s 399.

²⁴ Jawad (1981), s ov.

Också bland kurderna rådde motsättningar, och flera kurdiska klaner valde att alliera sig med centralregimen och ta ställning mot Barzanis revolt. Dessa klaner erbjöd regimen i Bagdad möjligheten att bilda en kurdisk milis (*Jash*) som förde krig mot Barzani sida vid sida med den irakiska armén. Detta betecknades dels av dessa klaners fientliga inställning till Barzani och hans klan, dels av egenintresse. Dessa klaner ansåg att de bättre kunde bevaka sina intressen vid en allians med centralregimen.

3. Julirevolutionens betydelse för Iran och för kurderna i Irak

Många av den nya regimen politiska beslut väckte oro både hos stormakter och Iraks grannländer, speciellt Iran, av följande anledningar: 1) Kassemregeringens beslut 1958 om Iraks utträde ur Bagdadpakten i vilken Irak under den föregående regimen varit medlem sedan 1955; 2) Kassemregeringen betraktades i många avseenden som alltför radikal; 3) Kassemregeringen upprättade goda relationer till Sovjetunionen; 4) de övriga regimerna i regionen, speciellt shahen i Iran, fruktade att Kassem skulle ses som förebild och att folkliga resningar skulle komma till stånd mot deras egna regimer; 5) Kassems positiva inställning till kurderna under de första åren väckte oro, framför allt hos shahen i Iran.²⁵

Julirevolutionen kom att påverka Irans politik i hela Persiska viken. Iran sökte stöd från USA mot "eventuella fientligheter" från Iraks sida. Samtidigt försökte shahen skapa en icke-aggressionspakt med Sovjetunionen.²⁶ Av ovan angivna anledningar började shahen att söka samarbete med kurderna i Irak mot Kassem. Men försiktighet var till en början nödvändigt för shahen i detta steg. Han befarade dels att 1) en kurdisk revolt i Irak skulle kunna inspirera Irans kurder till uppror mot hans egen regim, dels att 2) den kurdiska revolten i Irak skulle kunna vara kommunistiskt inspirerad. Grunden till ett sådant antagande var att revoltens ledare Barzani hade varit i exil i Sovjetunionen och senare gästlat landet under 1960. Men när det stod klart att Barzani inte var kommunistiskt inspirerad, var det lättare för shahen att samarbeta med honom mot Kassem.²⁷

Samarbetet mellan Iran och den kurdiska ledningen i Irak fick flera allvarliga konsekvenser för kurderna: 1) Samarbetet var ett accepterande från den kurdiska revoltledningens sida av Irans regim som ju samtidigt förtryckte sina egna kurder; 2) samarbetet resulterade i en djup schism mellan kurder i Irak å ena sidan och kurder i Iran å den andra. Därmed hämmades möjligheterna till

samverkan över statsgränserna mellan kurderna i de två länderna. För att kunna få hjälp från Iran accepterade Barzani att samarbeta med shahen på dennes premisser, som bl.a. innebar att indirekt medverka till att kväva varje kurdisk revolt i Irak; 3) Barzanis samarbete med shahen förhindrade en samordning av kurdernas befrielsekamp i alla delar av Kurdistan; 4) samarbetet mellan Barzani och shahen skapade för den kurdiska frihetsrörelsen i Irak ett *beroendeförhållande*, som i senare skeden kom att i högsta grad vara ödesdigert för rörelsens möjligheter att fortsätta sin revolt.

Vad finns det då för förklaringar till de irakiska kurdernas samarbete med Iran? Den mest frekventa förklaringen har varit att samarbetet med Iran var nödvändigt för den kurdiska nationaliströrelsens väpnade kamp. Det bör då framhållas att rörelsen inte skulle ha blivit i så hög grad beroende om den hade avhållit sig från väpnad kamp och i stället begränsat sig till en politisk kamp. För att kunna fortsätta en väpnad kamp under de förutsättningar som råder i Kurdistan är man, vare sig man vill det eller inte, beroende av finansiell, logistisk och militär-strategisk hjälp utifrån.

Situationen i Irak, från februari 1963 till juli 1968

Den kurdiska revoltens politiska mål var 1) autonomi för Kurdistan, och 2) störtandet av Kassems regim.²⁸ För det senare syftet ville KDP samarbeta med Ba`thpartiet, fastän Ba`th inte hade en klar linje vad gällde kurdfrågan.²⁹

Ba`thpartiet störtade Kassemregimen och tog makten i Irak i februari 1963. Men Ba`th visade ingen vilja att lösa kurdfrågan trots den samarbetsvilja som KDP hade visat. Det skedde i stället en upptrappning av kriget mot kurderna från Ba`thregimens sida.³⁰ Parallellt påbörjade regimen en kampanj mot Irakiska Kommunistiska Partiet (IKP) som därför anslöt sig till Barzani och började samarbeta med honom mot regimen. Sovjetunionen visade öppen sympati för den kurdiska frihetsrörelsen i Irak. I detta läge började Iran fundera på ett samgående med Irak mot kurderna.³¹ Samma år, 1963, kom Irak, Turkiet, Iran och Syrien överens om att de gemensamt skulle bekämpa kurderna i Irak. Tillsammans skulle de genomföra den militära s.k. *Tigrisoperationen*. Det var tänkt att en gemensam offensiv mot irakiska Kurdistan skulle sätta punkt för motståndet

²⁸ Talabani (1970), s 189.

²⁹ Farouk-Sluglett & Sluglett, ss 89–98.

³⁰ Batatu, ss 985–86. Ba`thpartiet hade varit i kontakt med den amerikanska underrättelseorganisationen CIA och fått stöd i kampanjen mot IKP sedan Ba`th övertagit makten i februari 1963. Detta har betonats av kung Hussein i en intervju med Muhammad Hasanaiien Heikal. *Al-Ahram*, 27 september 1963.

³¹ Chubin & Zabih, s 179.

²⁵ Ramazani (1975), s 400; Khadduri, s 44.

²⁶ Ramazani (1975), s 399.

²⁷ KDU-KK, s 21; Chubin & Zabih, s 179; Khadduri (1988), ss 46–47.

där.³² Men Sovjetunionen varnade de nämnda länderna för att genomföra planen.³³ Sovjets ställningstagande grundade sig bl.a. på att IKP då stod på kurdernas sida.³⁴ Men denna inställning måste också ha utgått från Sovjetunionens egna intressen i området. Sovjetunionens målsättning var att hejda två av USA:s bundsförvanter i området, Iran och Turkiet, från att förstärka sina positioner. Effekten av Sovjetunionens varning blev att Tigrisoperationen aldrig verkställdes.

Ba`thpartiets maktinnehav blev inte långlivat denna första gång då regimen störtades redan hösten 1963. I stället trädde arabnationalistiska nasseriter till, under ledning av Abd al-Salam Arif, som fortsatte kriget mot kurderna. Arif förolyckades våren 1966 och efterträddes av brodern Abd al-Rahman. Abd al-Rahman Arif betonade att han var villig att lösa den kurdisk-irakiska konflikten. Premiärministern al-Bazzaz delade Arifs inställning.

Enligt al-Bazzaz var kurdfrågan knuten till Irak—Irankonflikten då Iran hade blandat sig i Iraks inrikespolitik genom att utnyttja den kurdiska revolten. Al-Bazzaz ansåg därför att de diplomatiska relationerna med Iran skulle återupptas. Detta var en nödvändig förutsättning för att kunna lösa den kurdiska frågan. Båda frågornas lösning hängde enligt al-Bazzaz samman.³⁵

En fredsuppgörelse, den s.k. juniuppgörelsen, undertecknades 1966 av al-Bazzaz och Barzani. Men uppgörelsen hann aldrig träda i kraft eftersom al-Bazzaz avsattes av arméofficerare några månader senare. Därmed gick fredsörsöket om intet.³⁶ Det finns också en annan förklaring till att uppgörelsen inte kunde förverkligas, nämligen att en schism kulminerade inom kurdlägret vid denna tidpunkt. Denna schism var en fortsättning på en oenighet som hade uppstått redan 1964 mellan Barzani och majoriteten i KDP:s politbyrå med Jalal Talabani och Ibrahim Ahmad i spetsen.³⁷ I och med denna schism var kurdernas förhandlingsposition försvagad och Iraks regering kunde spela ut den ena parten mot den andra.

Kurdiska grupper stred emot varandra. Talabani-Ahmad anslöt sig med merparten av KDP till regeringen i Bagdad. Barzani-Talabanischismen har ofta beskrivits som en splittring mellan en högerinriktad och en vänsterinriktad linje

³² Zahrai, s 110.

³³ Chubin & Zabih, s 179.

³⁴ Zahrai, s 110.

³⁵ Gaspard (1969B), s 24.

³⁶ Sluglett, s 195; O'Balance, ss 140–141.

³⁷ Splittringen har personifierats genom de rivaliserande ledarna Barzani och Talabani och har efter Barzanis död 1979 fortsatt mellan Barzanis son Mas'ud, som tog över KDP:s ledarskap, och Talabani, som sedan 1976 leder Kurdistans Patriotiska Union (PUK). Trots att de två nämnda ledarna sedan 1987 tillsammans med andra grupper har bildat Irakiska Kurdistanfronten (IKF), har en rivalitet dem mellan funnits kvar.

inom den kurdiska nationaliströrelsen. Men några klara gränser är egentligen svåra att dra mellan linjerna. Trots att Talabanilinjen setts som vänsterinriktad, hade Talabani en negativ inställning till IKP, en *vänstergrupp* som sedan 1963 aktivt deltog i kriget mot Bagdadregeringen.³⁸ Talabani var heller inte den som vidtog åtgärder mot feodala förhållanden och de kurdiska klanchefernas maktställning. Snarare bidrog splittringen till en förstärkning av stamallianserna: både Barzani och Talabani konkurrerade med varandra genom att söka stöd hos olika stamchefer. När klyvningen lett till öppen konflikt sökte Talabani till en början stöd från Iran, något som under denna tidsperiod knappast borde varit naturligt för en vänsterrörelse.³⁹ Å andra sidan drog sig den s.k. högerinriktade Barzanolinjen inte för att alliera sig med IKP och söka hjälp från Sovjetunionen. En politisk-ideologisk tolkning av uppsplittringen kan således inte upprätthållas. Både Barzani och Talabani var pragmatiker och deras handlingar präglades snarast av att de till varje pris ville förstärka den egna maktställningen.⁴⁰

Ba`thpartiets kupp 1968 och uppgörelsen med kurderna 1970

1. Ba`thpartiet åter till makten 1968

Civila Ba`thledare gjorde tillsammans med högre arméofficerare en framgångsrik militärkupp 1968 och Ba`thpartiet kom åter i regerande ställning. 1963 hade partiet för en kort tid haft makten och skaffat sig nyttiga erfarenheter. Ba`thisterna hade uppfattat kurdfrågan som det största hotet mot landets säkerhet och man var medveten om att Iran inte skulle tveka att utnyttja kurderna för att förhindra att Ba`thstyret konsoliderade sin ställning.

Ba`thregeringen skapade oro både i Iran och hos kurderna i Irak. Shahan av Iran trodde att Ba`thpartiet ville genomdriva idén om en enad arabvärld och panarabism i Persiska viken och speciellt i det iranska oljerika Khuzistan ("Arabistan"). Kurderna för sin del önskade heller inte ett enande av arabländerna. Den gemensamma rädslan skulle få Iran och kurderna i Irak att stå samman mot Ba`thregeringen i Bagdad.⁴¹

Andra alarmerande signaler för Iran var att regeringen i Bagdad tagit makten genom en militärkupp, samt att regimen kunde förväntas hysa intentioner att

³⁸ Ali, s 98; KDU-KK, s 26.

³⁹ IKP-CL, ss 7–9. För detaljer om Irans stöd till Talabanis grupp mot Barzani, se KDU-KK, s 27.

⁴⁰ KDU-KK, ss 47–48.

⁴¹ Zahrai, s 113. Se också Gaspara (1969A), s 31.

närma sig Sovjetunionen.⁴² Iran befarade dessutom att bli en isolerad stat i Persiska viken om Irak skulle lyckas med att bli ledare för en förenad arabvärld.

Ba`thregeringen kopplade ihop de spända relationerna till Iran med kurdfrågan och genomförde därför en militäroffensiv mot kurderna samtidigt som man trappade upp den diplomatiska ordväxlingen med Iran. Resultatet blev dels ett hårt krig i irakiska Kurdistan, dels en ökad spänning och gränsstrider mellan Irak och Iran, bl.a. då regeringen i Bagdad deklarerade att Irak hade suveränitet över Shatt al-Arab.⁴³ Mot kurderna satte Irak in ca. 60 000 soldater i hopp om en s.k. "slutgiltig lösning" på kurdfrågan. Trots de ojämna styrkeproportionerna vann regeringsstyrkorna ingen avgörande seger.⁴⁴

Den *civila linjen* inom Ba`thregeringen stod för uppfattningen att fortsatt krigföring i Kurdistan skulle ge arméeliten en icke önskvärd ökad makt.<sup>45</sup> Ba`thpartiet var angeläget att presentera sin regim som civil. Armén framställdes som underordnad partiet.⁴⁶

Så småningom började Ba`thregeringen inta en mera positiv inställning till kurderna genom att deklarerat att juniuppgörelsen från 1966 skulle respekteras. Allmän amnesti utlystes för kurder som deltagit i väpnade aktioner mot regeringsstyrkor. Men genast inställde sig en svårighet: skulle regeringen förhandla med Barzani eller Talabani?

Regeringen hade uppenbara svårigheter att hantera detta problem. Striderna mellan Barzanis och regeringens styrkor till och med intensifierades mot slutet av 1968.

När Ba`thpartiet 1969 höll kongress var Saddam Hussein och hans medarbetare i majoritet i Revolutionsrådet (det viktigaste och mest inflytelserika maktorganet i Irak). Vid kongressen fanns det divergerande åsikter om hur man skulle hantera kurdfrågan. Regeringens civila falang fruktade att militärens makt skulle öka om kriget förlängdes i Kurdistan.⁴⁷ Hur som helst kom kongressens beslut i kurdfrågan att gå i försoningens tecken. Partiet betonade viljan till en fredlig lösning i enlighet med juniuppgörelsens principer.

2. Fredsuppgörelsen, mars 1970

Den 11 mars 1970 slöt KDP och Ba`thregeringen i Bagdad en fredsuppgörelse. Kurderna fick rätt till autonomi. Principerna i uppgörelsen skulle förverkligas under övergångsperioden 1970–1974. Autonomi skulle lagfästas senast i mars 1974. Viktigt att nämna i sammanhanget är att Talabanis grupp upplöstes i och med uppgörelsen och att många av hans anhängare anslöt sig till Barzani.

Det har tidigare framförts att regeringens initiativ till en fredlig lösning av kurdfrågan byggde mer på pragmatiska grunder än på rent ideologiska: 1) En lösning av kurdfrågan skulle visserligen hindra Iran från att använda kurderna i Irak för sina politiska ändamål;⁴⁸ 2) genom en uppgörelse med kurderna skulle regeringen i Bagdad kunna ägna mer tid och kraft åt sina andra motståndare, framför allt IKP.⁴⁹ Ett tecken på att det fanns ett aktivt motstånd mot Ba`thregimen var att enbart 1968–1970 gjordes minst två misslyckade försök att störta regeringen; 3) en avsikt med mars-uppgörelsen kan ha varit att ge regeringen tid för att gruppera om sina stridskrafter för det nya krig som förr eller senare skulle föras mot kurderna.⁵⁰

Det var den civila falangen inom regeringen som drev fredslinjen i kurdfrågan. De civila ville minska arméofficerarnas politiska makt. Ba`thpartiet har öppet medgivit att fredsuppgörelsen i mars 1970 var en pragmatisk åtgärd.⁵¹ Kriget i Kurdistan hade nämligen skadat Iraks ekonomi.⁵²

Fredsuppgörelsen sågs som en klar framgång för den politiska falangen gentemot de mer militanta grupperna i det kurdiska läget. Politiskt aktiva intellektuella nationalister med stöd bland stadsbefolkningen i Kurdistan hade en annan syn på utvecklingen än det traditionella klansamhället.⁵³ Kurdiska militärer och klanledare var oroliga för att freden skulle ge de intellektuella elementen en ledande roll. De sistnämnda gjorde sig särskilt gällande inom KDP. För att begränsa KDP:s roll vidtog därför klanledarna olika motåtgärder: 1) de förhindrade en jordreform inom kurdiska områden; 2) Barzanis personliga *höghvarter* fick mer tyngd vid politiskt beslutsfattande; 3) *Parastin*, en kurdisk underrättelseor-

⁴² Khadduri, s 49.

⁴³ Zahrai, s 113.

⁴⁴ O'Balance, s 151.

⁴⁵ Jawad (1982), s 49.

⁴⁶ Kelly, s 287.

⁴⁷ Farouk-Sluglett & Sluglett, s 98.

⁴⁸ Ghareeb, ss 183–84; Farouk-Sluglett & Sluglett, s 99.

⁴⁹ Zahir, ss 43–44.

⁵⁰ IKP-CL, s 20.

⁵¹ Arab Ba`th Socialist Party Iraq, s 54.

⁵² Wazarat al-Thaqafa..., ss 18–19.

⁵³ Kinsam, s 19; Ghareeb, s 88.

ganisation, utnyttjades för att försvaga KDP:s inflytande.⁵⁴ Resultatet var att kurdiska militärer och klanledare stärkte sitt inflytande.⁵⁵

Marsuppgörelsen har, trots att den enbart delvis förverkligades, haft en stor betydelse. För första gången i kurdernas historia talade centralregeringen i Bagdad klarspråk om autonomi för irakiska Kurdistan. Det viktiga med mars-uppgörelsen var att folket i irakiska Kurdistan fick uppleva fyra år av fred. Dessa år användes för att utveckla Kurdistans infrastruktur och ledde bl.a. till en betydande uppblomstring av den kurdiska litteraturen.

De försämrade relationerna mellan KDP och Ba`thregeringen och kriget i Kurdistan 1974

Spänningen mellan KDP och Ba`th kulminerade mot slutet av 1972. Ba`th anklagade KDP för att ha upprättat hemliga kontakter med irakiska regimmotståndare och för att ha haft förbindelser med Iran.⁵⁶ Ursprungligen hade Ba`thregeringen tänkt utnyttja KDP för att skapa instabilitet i iranska Kurdistan, men regeringen ansåg att det motsatta inträffat, d.v.s. att KDP hade fortsatt sina kontakter med Iran.⁵⁷ KDP å sin sida anklagade regeringen för att den inte hade realiserat marsuppgörelsen. En kurdisk vicepresident hade inte, som utlovats, blivit tillsatt och kurderna hade heller inte fått något nämnvärt inflytande i den irakiska regeringen.⁵⁸ Regeringen anklagades dessutom för mordförsök mot Barzani och för att ha skapat motsättningar mellan Barzani och KDP.⁵⁹ Regeringen hade heller inte genomfört den folkräkning som skulle ligga till grund för avgränsning av det kurdiska autonoma området.⁶⁰ Det rörde exempelvis delade meningar om vart oljestaden Kirkuk skulle höra. Kurderna ansåg att staden tillhörde det kurdiska området, medan Iraks regering hävdade motsatsen.⁶¹

Ba`thpartiets maktmonopol kunde heller inte accepteras av KDP. RCC (Revolutionsrådet) som var den högsta lagstiftande, verkställande och politiska instansen, bestod enbart av Ba`thmedlemmar.⁶²

⁵⁴ IKP-CL, s 11.
⁵⁵ KDU-KK, ss 17–18.
⁵⁶ Johns, s 49.
⁵⁷ Kelidar, s 11.
⁵⁸ Jawad (1982), s 52.
⁵⁹ Vanly, s 172.
⁶⁰ Johns, s 49.
⁶¹ Kelidar, s 11.
⁶² Kelidar, s 14; Kelly, s 287.

Andra faktorer spelade en inte mindre väsentlig roll för de försämrade relationerna mellan KDP och Ba`thpartiet. Det ändrade styrkeförhållandet mellan Ba`thregimen och kurdlägret var en faktor som banade vägen för ett nytt krig i Kurdistan. Kurdernas och Ba`thregimens politiska och militära styrka växte under övergångsperioden från mars 1970 till mars 1974. En närmare undersökning av styrkeförhållandet hos båda parterna är därför nödvändig.

1. Kurdernas ändrade styrkeposition

Det stöd som kurderna i Irak mottog från Iran, USA och i viss utsträckning från Israel, stärkte deras självkänsla.

Redan innan marsuppgörelsen undertecknades, försökte shahen få Barzani att avstå från att gå med på fredsuppgörelsen. I december 1971, efter undertecknandet, försökte Iran underminera uppgörelsen. Irans utrikesminister Abbas A. Khal'atbari medelade nämligen då att "Iran could aid the Iraqi Kurds

militarily if open conflict started with Iraqi government forces."⁶³ Uttalandet skall sättas i samband med att Iran en månad tidigare besatt tre öar i Persiska viken, Tunb al-Kubra, Tunb al-Sughra och Abu Musa. Barzani välkomnade uttalandet som kom samtidigt med att KDP:s och Iraks styrkor slogs mot varandra lokalt i Kirkukområdet.

USA hade redan 1971 visat intresse för de irakiska kurdernas sak. I augusti 1971 och mars 1972 bad den lokala CIA-ledningen i Teheran om hjälp till kurderna från huvudkontoret i Washington. Begäran överlämnades till det amerikanska Nationella säkerhetsrådet, men inget beslut togs i frågan.⁶⁴ I maj 1972 gjorde president Nixon och utrikesminister Henry Kissinger ett besök i Teheran. Shahen försökte övertala dem att hjälpa kurderna i Irak, men några löften från Nixon och Kissinger om hjälp gavs inte vid detta tillfälle. Några veckor senare förklarade dock Nixonadministrationen sig villig att stödja kurderna. Den kurdiska ledningen i Irak skulle få \$16 miljoner i militärt och finansiellt stöd.⁶⁵ Att försöka få stöd från USA var ett viktigt led i den kurdiska ledningens försök att internationalisera kurdfrågan. Stödet från USA och Iran stärkte kurdernas position gentemot Iraks regering.

En naturlig fråga är varför USA tog beslutet om att stödja kurderna just i juni 1972. Orsaken är förmodligen att Irak och Sovjetunionen undertecknat ett vänskaps- och samarbetsavtal i april samma år. USA ville motarbeta avtalet och risken för ett ökat sovjetiskt inflytande i regionen. Iran svarade med att intensifiera sitt stöd till de irakiska kurderna och bad samtidigt om amerikanskt stöd till dem. Att USA fattade sitt beslut om stödet i juni, hade sannolikt också ett direkt samband med Iraks nationalisering av oljeindustrin den 1 juni 1972, vilket drabbade amerikanska och andra västerländska bolag.

2. Ba`thregeringens ändrade styrkeposition

Under övergångsperioden 1970–74, då fredsuppgörelsen var tänkt att förverkligas, förstärkte Ba`th sin maktposition på olika sätt. Ba`thpartiet koncentrerade sin energi på andra motståndare än kurderna. Partiet vann en viss popularitet hos det irakiska folket. Den civila ledningen fortsatte sina utrensningar av arméoffi-

cerare och armén kunde så småningom helt kontrolleras av Ba`thpartiet.<sup>66</sup> Frenden med kurderna möjliggjorde också för Ba`thregeringen att framstå som enad och stark.

Internationellt sett hade Iraks regering ypperliga möjligheter att etablera goda relationer med östblocket: 1970 erkände Ba`thregeringen Östtyskland och upprättade ekonomiska förbindelser med hela östblocket. Regeringen hade 1969 kommit överens med Sovjetunionen om att utveckla oljeproduktionen i norra Rumaila, beläget i södra Irak.⁶⁷ Regeringen förstärkte ytterligare sin position genom det redan omnämnda vänskaps- och samarbetsavtalet med Sovjetunionen. Detta avtal fick i sin tur IKP att närma sig Ba`thpartiet. I juli 1973 gick IKP samman med Ba`th och andra mindre grupper i den s.k. Nationella Progressiva Demokratiska Fronten (NPDF). Vissa anser t.o.m. att IKP gick med i fronten efter påtryckningar från Sovjetunionen.⁶⁸ Trots att Sovjetunionens roll i att påverka relationerna mellan Ba`thregimen och IKP har varit av betydelse, får man inte glömma att IKP hade ett positivt syn på Ba`thregimens politik under tiden vägen banades för skapandet av NPDF.

3. Irans strategier i Persiska viken

Redan 1967 då Storbritannien drog sig tillbaka från Aden och året efter då beslut togs om att retirera också från Persiska viken, märktes en förändring av Irans politik i regionen. I november 1967 besökte Storbritanniens utrikesminister Iran och föreslog då en mer framträdande roll för Iran i Persiska viken för att fylla tomrummet efter briternas reträtt.⁶⁹ Irans intresse för att ytterligare engagera sig i regionen ökade då Ba`thpartiet tog makten i Irak i juli 1968. Ett första steg var att Iran och Saudi-Arabien undertecknade ett samarbetsavtal i oktober 1968. Detta avtal var en reaktion på maktskiftet i Bagdad och ett försök att begränsa Ba`ths handlingsutrymme. Både Saudi-Arabien och Iran förde en moderat politik i området i motsats till Ba`thregimen. För att normalisera relationerna med övriga stater i Persiska viken, förklarade Iran i januari 1969 att man inte hade några ambitioner i Bahrain. Året 1969 försämrades markant relationerna mellan Iran och Irak efter det att shahen ogiltigförklarat 1937 års gränsavtal. Därefter förklarade Irak sig, som tidigare nämnts, ha överhöghet över Shatt al-Arab. Sedan spänningen ökat vid gränsen mellan Irak och Iran, gjorde Iraks president, Ahmad Hassan al-Baker, ett uttalande värt att notera. Han betonade länken mel-

⁶³ *Middle East Journal*, "Chronology", vol: XXVI, nr 2 (Spring 1972), s 168.

⁶⁴ Latham, s 58.

⁶⁵ *The Village Voice*. "The Pike Report: The CIA Report the President Doesn't Want to Read", s 71. Denna rapport är gjord av en speciell kommitté ledd av kongressmannen Otis Pike. Rapporten är en utredning om CIA:s s.k. "covert action operations". En av frågorna som utreds är CIA:s stöd till kurderna i Irak under () n 1972–19() Rapporten var hemlig, men innehållet läckte senare ut.

⁶⁶ Kelidar, s 14.

⁶⁷ Kelly, s 281.

⁶⁸ Kelidar, ss 18.

⁶⁹ Ramazani (1975), ss 408–9.

lan kurdfrågan, Irans roll i området och Palestina—Israelkonflikten. Han menade att Iran, genom att stödja kurder i Irak och på så vis intensifiera den kurdisk-irakiska konflikten, försökte förhindra att Irak spelade en roll i konflikten med Israel.⁷⁰

Iran önskade från 1967 att normalisera sina relationer med Egypten. Denna normalisering av relationerna gynnades av Irans positiva inställning till arabländernas sak i samband med sexdagarskriget mellan Israel och de arabiska grannländerna. Normaliseringen påskyndades också av spänningen mellan Bagdad och Kairo. En annan knuff i rätt riktning var att Gamal Abdul Nasser erkände William Rogers' fredsplan den 19 juni 1970.⁷¹

Iran förde således en pragmatisk politik som syftade till att isolera Irak. Genom goda förbindelser med andra arabländer ökade Iran trycket på Irak. Stöd till kurder i Irak hade samma syfte. Det fanns en underförstådd rädsla för Ba`thpartiets radikala idéer.

Iran hade under 1970-talet två möjligheter för att kunna spela en ledande roll inom regionen: antingen genom krig eller genom diplomatiska medel. Det andra alternativet kunde förverkligas genom bilaterala avtal med arabländerna eller genom bildandet av en regional organisation.⁷² Iran valde ett svårkombinerat alternativ genom att satsa på ett s.k. *proxy war* (kurdernas krig mot Irak) samtidigt som man försökte förbättra Irans relationer till arabländerna. Shahan menade att kurdernas krig mot centralregeringen i Bagdad skulle ge honom en unik förhandlingsposition gentemot Irak och därmed kunna leda till ett för Iran fördelaktigt avtal, vilket i sin tur var en förutsättning för att Iran skulle kunna uppnå sina mål i regionen.

4. Återigen krig mellan kurder och Ba`thregeringen i mars 1974

Relationerna mellan Iraks regering och KDP försämrades drastiskt mot slutet av perioden 1970—74. En normalisering av relationerna föreföll omöjlig trots att det på båda sidor fanns krafter som önskade förhindra ett nytt inbördeskrig.

Inom den irakiska regeringen var den civila falangen inte villig att starta krig mot kurder av flera anledningar. Falangen var rädd för att ett krig skulle öka militärens makt i förhållande till de civila. Dessutom skulle ett misslyckande i kriget kunna leda till regimens fall. Man ville ta hänsyn till Sovjetunionens medlingsförsök för att förhindra ett nytt inbördeskrig. Ett misslyckande i kriget skulle också kunna tvinga Irak till eftergifter mot Iran, som dessutom direkt

skulle kunna dras in i kriget.⁷³ En liten minoritet inom den kurdiska ledningen verkade för att förhindra ett nytt krig. Denna minoritet ville undvika ytterligare förluster i människoliv och ta hänsyn till Sovjetunionens ovannämnda medlingsförsök. Denna minoritet hade mindre förtroende för stödet från USA och Iran. Även inom denna mer moderata grupp förekom det motsättningar. En del anslöt sig till regeringen, men resten av denna grupp stannade trots allt på Barzanis sida.

Trots motkrafterna på respektive sidor utbröt ett nytt krig i Kurdistan i mars 1974. Kriget var denna gång hårdare och mer omfattande än tidigare. Den irakiska armén satte in de flesta av sina militära resurser med en styrka på mer än 80 000 man utrustade med moderna vapen.

I krigets initialskede hade *Peshmerga* (de kurdiska styrkorna) övertag, men senare gick regeringsstyrkorna till offensiven och vann betydande framgångar. Regeringens huvudangrepp riktades i augusti 1974 mot Barzanis högkvarter i Galalaområdet vid Irak—Irangränsen.⁷⁴ I oktober kulminerade Iraks militära ansträngningar och trupperna visade, trots framgångar på krigsfronten, tecken på militär uttrötning. Denna försvagade irakiska position noterades också internationellt. Shahan av Iran konstaterade att Irak nu var försvagat, att Iraks roll i Persiska viken hade krympt och att det i detta läge fanns goda möjligheter för Irans del att nå ett fördelaktigt avtal med Irak. För Syrien och Kuwait var Irak också i det dåvarande läget ett mindre hot. För Israels del betydde det att Iraks möjligheter att förstärka arabstaterna i en konflikt med Israel hade minskat. USA ansåg att en av Sovjetunionens bundsförvanter försvagats och därmed att Iraks roll i Palestina—Israelkonflikten reducerats.

Den kurdiska revoltens kollaps, mars 1975

1. Algeravtalet

Regeringen i Bagdad insåg att man rent militärt inte kunde avgöra kriget i Kurdistan. Regeringen bestämde sig då för att gå bakvägen och sluta ett fredsavtal med Iran. I augusti 1974 träffades i Istanbul representanter från Iraks och Irans respektive utrikesministerier.⁷⁵ Man bör notera att länder som Egypten, Jordanien, Turkiet och Algeriet tidigare försökt medla mellan Irak och Iran. Dessa

⁷⁰ Ibid, ss 413—415, 417.

⁷¹ Ibid, ss 420—421.

⁷² Chubin & Farid-Saidi, s 78.

⁷³ KDP-F, ss 40—41.

⁷⁴ Jawad (1982), ().

⁷⁵ *The Times*, January 20, 1975.

stater var alla medvetna om att en fredsuppgörelse mellan Irak och Iran skulle komma att slutas på kurdernas bekostnad.

Egypten ville att Irak skulle koncentrera sig på Syrien för att hindra syrierna från att motarbeta fredsprocessen mellan Egypten och Israel. Jordanien önskade att Iraks armé skulle ägna sina krafter åt Palestina—Israelkonflikten. Algeriet ville ha Irak—Irakkonflikten löst för att på så sätt stärka sammanhållning inom OPEC och för att Irak skulle kunna ägna sig åt Palestina—Israelkonflikten.⁷⁶

Irak fortsatte att söka fred med Iran och frågan om medling togs upp på det arabiska toppmötet i Rabat där Saddam Hussein representerade Irak. Saddam begärde att en medlingskommission bestående av representanter från Egypten, Saudi-Arabien, Jordanien och Marocko skulle tillsättas och så beslutades också.⁷⁷ Iraks representanter i FN tog också i samma avsikt kontakt med USA:s FN-ambassadör och framhöll Iraks vilja att respektera USA:s intressen i regionen.

Iran å sin sida väntade att Irak skulle känna sig så svagt att det skulle sluta ett fredsavtal med Iran på det senare landets villkor.⁷⁸ Iran avvaktade bara en lämplig tidpunkt för att få eftergifter från Irak. Medlingsförsöken var inte resultatlösa utan ledde till ett möte mellan Saddam Hussein, Iraks dåvarande andre man, och shahen i samband med OPEC:s toppmöte i Algeriet i mars 1975. Mötets resultat blev att shahen och Saddam i en principiell överenskommelse deklarerade att Iran fick hälften av Shatt al-Arab mot att landet avbröt all hjälp till kurderna i Irak.

Åter hemma från Algeriet kontaktade shahen omedelbart Barzani. Han förklarade för Barzani att Iran beslutat avbryta all hjälp till de kurdiska revoltörerna i Irak. Ett omedelbart eldupphör i irakiska Kurdistan var vad som gällde. Shahen motiverade sitt beslut med att "the Pact of Alger was vital to Iranian interests."⁷⁹ Den kurdiska ledningen avbröt kampen och kapitulerade. Trots den hopplösa situationen fanns det personer inom den kurdiska ledningen som hade velat fortsätta kampen.⁸⁰

Det finns givetvis olika förklaringar till kapitulationen. Ba'athpartiet betonar t.ex. att KDP-styrkorna kapitulerade på grund av Iraks militära överlägsenhet.⁸¹ Denna förklaring är alltför förenklad. Trots att Iraks armé nått avsevärda fram-

gångar i kriget var en *fullständig* militär seger avlägsen.⁸² Annars hade Irak knappast gjort stora eftergifter i den ovannämnda överenskommelsen med Iran.

En viktig aspekt på Algeravtalet var att både Irak och Iran var angelägna om att hålla Persiska viken fri från supermakternas inblandning. Iran ville enligt den s.k. "iranska Monroedoktrinen" avlägsna allt "främmande" inflytande, och då speciellt det sovjetiska från Persiska viken. För att nå detta mål behövde Iran normalisera sina relationer med Irak.⁸³ I detta syfte utfärdade Irans premiärminister Abbas Hoveyda och Saddam några veckor efter undertecknandet av Algeravtalet en kommuniké som betonade att regionen skulle "be divorced from every kind of interference."⁸⁴ Trots de goda relationerna mellan Bagdad och Moskva kände Sovjetunionen oro inför vad de förbättrade relationerna mellan Irak och Iran skulle kunna innebära för Sovjetunionens intressen i Persiska viken.⁸⁵

2. Den kurdiska revoltens kollaps: Irans roll

Irans roll hade varit avgörande för händelseutvecklingen i irakiska Kurdistan. Iran hade uppmuntrat den kurdiska ledningen att inta en oförsonlig ställning gentemot Bagdadregimen, genom att man stött kurderna finansiellt och militärt före krigsutbrottet våren 1974. Men Irans roll var lika avgörande för den kurdiska revoltens kollaps. KDP:s ledning begick ett allvarligt misstag genom att göra sig helt beroende av stödet från Iran, som därmed fick en hållhake på den kurdiska ledningen. Irans roll är också viktig för USA:s ställningstagande. Det är oklart om det var USA eller Iran som tog initiativet till att samtidigt avbryta hjälpen till kurderna.

I USA hyste man oro för att dess bundsförvant Iran genom sitt stöd till kurderna i Irak skulle bli indraget i ett direkt krig med Irak med svärbedömda konsekvenser för både USA och Iran. I det amerikanska försvardepartementet ansåg man att "Iran pulled back in part because of the American assessment that she would receive a bloody nose. This would have weakened Iran's image and the image of the US in relation to Iran."⁸⁶ I Pikerapporten antyds att Iran spelade huvudrollen då det gällde att avbryta stödet till kurderna:

⁷⁶ Jawad (1982), s 57.

⁷⁷ För detaljer, se IPF, ss 5—6.

⁷⁸ Ibid, s 6.

⁷⁹ Kimche, s 20.

⁸⁰ KDP-F, ss 54, 65.

⁸¹ Arab Ba'th Socialist Party Iraq, ss 55, 57.

⁸² Zahrai, s 117.

⁸³ Dhanani, s 91.

⁸⁴ Kimche, s 21.

⁸⁵ Ibid.

⁸⁶ Citerat i Graham, s 179.

Accordingly, when our ally [the Shah] reached an agreement with the target country [Iraq] and abruptly ended his own aid to the insurgents [the Kurds], the US had no choice but to acquiesce. The extent of our ally's leverage over US policy was such that he apparently made no efforts to notify his junior American partners that the program's end was near.⁸⁷

En samlad bedömning ger vid handen att båda länderna vände kappan efter vinden. De intog båda ett pragmatiskt förhållningssätt. För Iran och USA gällde det att tänka på sina egna intressen.

För Irans ställningstagande att överge kurderna samverkade fler orsaker. Redan i slutet på 1960-talet hade Iran börjat närma sig Egypten, Kuwait och Saudi-Arabien. Efter oktoberkriget 1973 intensifierades kontaktsökandet.⁸⁸ Vad dessa arabländer hade gemensamt med Iran var bl.a. att de ville hålla Sovjetunionen borta från Persiska viken. Oljans ekonomiska och politiska betydelse ökade markant efter oktoberkriget. Shahen var därför angelägen om att samarbeta med de övriga oljeproducerande länderna.⁸⁹ Men det fanns hinder för att få till stånd en konsensus i oljepolitiken. Ett av de betydande hindren var Irak—Irankonflikten som var starkt kopplad till den kurdisk-irakiska konflikten.

Iran såg vidare med oro på Iraks aktiva inblandning i landets politik då Irak stödde den arabiska minoriteten i Khuzistan och baluchifolket i iranska Baluchistan. Stora mängder vapen upptäcktes 1974 på den irakiska ambassaden i Pakistan. Vapnen var avsedda att skickas till shahens motståndare i iranska Baluchistan.⁹⁰ Detta måste ha varit omskakande för shahen med hänsyn till att den iranska oppositionen redan tidigare hade visat tecken på att utgöra ett allvarligt hot mot shahen.

Shahen insåg också att kriget mellan kurderna och Irak kunde komma att trappas upp, vilket skulle innebära att Iran drogs in i kriget på kurdernas sida. Henry Kissinger betonade i sin bok *The White House Years* att detta varit en allvarlig risk. Han ansåg att kurderna inte skulle ha kunnat fortsätta kriget på egen hand utan hjälp från två iranska armédivisioner och finansiellt stöd på \$300 miljoner från USA.⁹¹ Det är dock möjligt att Kissinger försöker rättfärdiga USA:s och Irans agerande då de övergav kurderna.

Ställd inför en möjlig upptrappning av kriget valde shahen att inte låta Iran bli indraget, och han hade goda skäl till detta. Under 1970-talet hade Iran utvecklat sin ekonomi och stärkt armén. Ett krig med Irak skulle kunna sätta stora

värden på spel i båda hänseendena. Den iranska regeringen var också medveten om att ett krig skulle drabba iranska oljeområden som kunde utsättas för beskjutning.⁹² Ett krig mellan Irak och Iran skulle också leda till att Irak fick stöd från en del arabländer. Det fanns också en risk för att supermakterna skulle bli indragna — speciellt med tanke på vänskapsavtalet från 1972 mellan Irak och Sovjetunionen.⁹³ I en intervju i maj 1975 klargjorde shahen att Iran och dess nya partner, Irak, var överens om att inte tillåta sovjetiska baser vid Persiska viken eller i Oman.⁹⁴

Iran hade en egen kurdisk minoritet utan några nationella rättigheter. Den tidigare hjälpen till Iraks kurder hade givits enbart i syfte att gagna de iranska intressena i området. Shahen förklarade

We did not invent the Kurdish revolution. We found it a reality. The Kurdish revolution offered us a great opportunity and we took it. Did we really want to create a great Kurdish problem? No. We have a large Kurdish minority ourselves.⁹⁵

Således var shahens politik cynisk och uttryck för *realpolitik*.⁹⁶ Både USA och Iran hade sina egna specifika skäl för att avbryta hjälpen till kurderna i Irak.

3. Den kurdiska revoltens kollaps: USA:s roll

Redan i slutet på 1960-talet visade USA intresse för att stödja den kurdiska nationaliströrelsen i Irak. Men den mest anmärkningsvärda attityden från amerikansk sida gällde under perioden 1972–1975. Denna period är av intresse när det gäller den internationella politikens betydelse för kurderna. Vi såg tidigare att USA i juni 1972 gick med på hjälp till Iraks kurder. De löften som gavs av USA var viktiga anledningar till den ökade spänningen mellan Barzani/KDP-ledningen och regeringen i Bagdad och till en allt mer ökad klyfta mellan de båda lägren.⁹⁷ De amerikanska löfterna ökade självförtroendet hos kurdledningen och fick kurderna att tro att ett krig mot regeringen var möjligt att vinna. Barzani har upprepade gånger erkänt att USA:s och Irans stöd var en viktig faktor bakom den kurdiska ledningens beslut att gå in i ett nytt krig mot Bagdad. Enligt Bar-

⁹² Saikal, s 170.

⁹³ Forbis, s 276; Khadduri, s 61.

⁹⁴ *The Observer*, May 4, 1975.

⁹⁵ Citat i Forbis, s 276; se också Penrose & Penrose, s 373.

⁹⁶ Penrose & Penrose, s 373.

⁹⁷ Vanly, s 174.

⁸⁷ *The Village Voice*. "The Pike Report...", s 85.

⁸⁸ Chubin & Fard-Saidi, s 86.

⁸⁹ Dhanani, s 86.

⁹⁰ Ibid, s 90.

⁹¹ Kissinger, s 1265.

zani fick kurderna uppmuntran från "our Iranian friends, our American friends, and our Israeli friends not to compromise".⁹⁸ En liknande utsaga förekommer i ett öppet brev från Barzani 1977 till president Carter.⁹⁹ I Pikerapporten sägs:

It appears that, had the US not enforced our ally's [Iran] prodding, the insurgents [the Kurds] may have reached an accomodation with the central government, thus gaining at least a measure of autonomy while avoiding further bloodshed...¹⁰⁰

Irans och USA:s intensiva engagemang i kurdfrågan gav samtidigt Iraks regering anledning att mobilisera för ett nytt krig i Kurdistan. Regimen förstärkte armén och lyckades köpa in stora mängder moderna sovjetiska vapen genom att presentera USA:s och Irans stöd till kurderna som ett hot mot en av Sovjetunionens klienter och därmed som ett hot mot Sovjetunionens egna intressen i regionen. En politisk mobilisering skedde genom närmandet till IKP, som inte ville befinna sig på samma sida som Barzani/KDP-ledningen och dess "allierade", USA och Iran.

USA:s inställning till kurderna i Irak kan också studeras i samband med oktoberkriget 1973 mellan arabländerna och Israel. När detta bröt ut föreslog Israel den kurdiska ledningen i Irak att företa en omfattande offensiv mot Iraks armé för att förhindra Irak att aktivt delta i kriget mot Israel.¹⁰¹ Också andra överväganden har funnits för Israel att underblåsa ett kurdiskt-irakiskt krig. Tanken bör ha varit att skapa ett annat konfliktområde och därmed splittra arabländernas uppmärksamhet. Det är dock oklart huruvida detta försök från Israel någonsin accepterades av den kurdiska ledningen.

Amerikanska källor visar emellertid hur man från USA:s sida försökte förhindra att kurderna genomförde en sådan offensiv. I ett memorandum skrev det amerikanska utrikesdepartementet till CIA-chefen: "You should ... send the following reply immediately to the Kurds. We do not, repeat not, consider it advisable for you [the Kurds] to undertake the offensive military action that the Israeli government has suggested to you."¹⁰² Kissinger ger en militär förklaring till detta amerikanska ställningstagande: "Only one Iraqi division was available to participate in the October 1973 Middle East war", vilket innebar att ett kur-

disk-irakiskt krig inte skulle betyda stora förändringar i den militära balansen i kriget mellan arabländerna och Israel.¹⁰³

Beslutet kan också ses i ljuset av USA:s nya politik i Palestina-Israelkonflikten. Denna politik innebar ett närmande till arabländerna som ett första steg till inledandet av en *fredsprocess* i Mellanöstern med USA som drivkraft. Om Israel fullständigt vunnit kriget skulle, ansåg Kissinger, detta ha inneburit att man fick ett motsträvt Israel i en eventuell fredsförhandling.¹⁰⁴

Det står klart att en kurdisk offensiv skulle vara ett både militärt och politiskt vågspel. Militärt var kurderna inte förberedda för en offensiv, eftersom oktoberkriget var en överraskande händelse för den kurdiska ledningen. Politiskt skulle det betyda att kurderna riskerade marsuppgörelsen.

USA:s stöd till kurderna i Irak, vilket kulminerade i juni 1972, måste ses i ljuset av de amerikanska intressena i Mellanöstern. USA ville försvaga Iraks regering, som enligt amerikanernas uppfattning inte bara förde en radikal politik i regionen utan t.o.m. en äventyrlig sådan. Ett kurdisk-irakiskt krig skulle passa bäst för detta ändamål. Detta har gjorts klart i Pikerapporten:

Dr. Kissinger and the foreign head of our ally [the Shah] hoped our clients [the Kurds] would not prevail. They preferred instead that the insurgents [the Kurds] simply continue a level of hostilities sufficient to sap the resources of our ally's neighboring country [Iraq].¹⁰⁵

USA beslöt att tillmötesgå shahen och avbröt stödet till kurderna i mars 1975. USA måste framför allt ha övervägt sina egna intressen. Det amerikanska beslutet kan förklaras av Iraks förbättrade relationer med USA från och med 1974 som innebar ökade handelsförbindelser och ökat ekonomiskt samarbete. Storleken av handelsutbytet Irak-USA var 1973 endast \$20 miljoner, men växte 1976 till hela \$500 miljoner. Parallellt skedde en viss försämrning av relationerna mellan Irak och Sovjetunionen. Samtidigt tyckte sig USA se en ny "moderat" inriktning i Iraks politik. Iraks ledning hade under 1974 alltmer närmats sig Saudi-Arabien och Jordanien. Ett av Iraks mål var att med Saudi-Arabien och andra arabiska stater i Persiska viken åstadkomma ett arabiskt regionalt samarbete som syftade till att försvara regionen. I samma syfte närmade sig Irak väst genom att underteckna en rad överenskommelser med västliga och japanska bolag.¹⁰⁶

⁹⁸ Latham, s 68.

⁹⁹ al-Barak, ss 250-252.

¹⁰⁰ *The Village Voice*. "The Pike Report...", s 85.

¹⁰¹ Latham, s 63.

¹⁰² Citerat i Latham, ss 62-63. Se även *The Village Voice*. "The Pike Report...", s 85.

¹⁰³ Kissinger, s 1265.

¹⁰⁴ Latham, s 61.

¹⁰⁵ *The Village Voice*. "The Pike Report...", s 71.

¹⁰⁶ IPF, s 5.

USA:s beslut att överge kurderna har i Pikerapporten beskrivits som en politik präglad av cynism. Men den amerikanska officiella uppfattningen har varit att "covert action should not be confused with missionary work".¹⁰⁷ Kissinger beskriver sitt lands syn på avbrytandet av USA:s stöd till kurderna och den kurdiska revoltens kollaps i förhållande till USA:s intressen: "... We cannot always assure the future of our friends...".¹⁰⁸ Men Kissinger kommenterar vidare USA:s agerande i frågan och framhåller att kurderna var nära att besegras av Iraks armé och att de inte kunde räddas utan hjälp av två iranska armédivisioner och ytterligare amerikanskt stöd. Han menar att shahen inte var beredd att dra in sitt land i ett direkt krig mot Irak och att kongressen inte skulle godkänna ett finansiellt stöd till kurderna.¹⁰⁹

I själva verket handlar det om att både Iran och USA uppnått vad de eftersträvat i början av 1975: ett militärt utarmat Irak, som kunde tvingas till eftergifter till Iran och till ändringar i sin politik i moderat riktning både regionalt och internationellt.

Kurdfrågan och relationerna mellan Irak och Iran efter kollapsen

Sedan Irans beslut att avbryta all hjälp till kurderna hade trätt i kraft diskuterade den kurdiska ledningen om man skulle fortsätta det väpnade motståndet eller inte. Två linjer utkristalliserades: 1) kurderna skulle ge upp sin kamp och antingen underkasta sig Iraks regering eller söka skydd i Iran; eller 2) kampen skulle fortgå trots att Iran beslutat avbryta all hjälp och stänga alla hjälpkanaler.

De som ville fortsätta kriget ansåg att kurderna hade ekonomiska resurser för en fortsatt kamp åtminstone ännu en viss tid. Enligt en initierad kurdisk källa förfogade KDP 1970–75 över ca. 48 milj. irakiska dinarer (ca. \$150 miljoner).¹¹⁰ Vidare hade KDP en ansenlig vapenarsenal. Viktigast var dock att kurderna kontrollerade ett landområde på över 40 000 km.¹¹¹

Den första linjen, som företrädades av Barzani, fick till slut igenom sin uppfattning med resultatet att tusentals peshmarga kapitulerade. Ett stort antal kurder, bland dem Barzani, sökte "skydd" i Iran, men lämnade senare Iran och fick asyl i USA.

Kurdfrågan i Irak och relationerna mellan Irak och Iran under perioden 1975–80 präglades markant av Algeravtalet och dess efterverkningar. På den kurdiska sidan dröjde det emellertid inte mer än ett år förrän kurdiska nationalisterna på nytt satte igång en ny mobiliseringskampanj för att ta upp den väpnade kampen mot Irakregimen. Kurdiska grupperingar med rötter i KDP framträdde med olika politiska program. De flesta grupperna argumenterade utifrån marxistisk ideologi. Till skillnad från tidigare skeden utgjorde emellertid kurderna nu inte längre ett allvarligt hot mot centralregimen i Bagdad. En naturlig följd av detta var att Iraks regering nu inte var villig att förhandla med kurderna. Det irakiska Kurdistan utsattes för en hårdhänt kampanj, och 10 000-tals kurder tvångsförflyttades från gränsområdena mot Iran och Turkiet till platser i mellersta och södra Irak och till områden kring vissa större kurdiska städer.

Under tiden fram till den islamiska revolutionen i februari 1979 förekom det nästan inga försök från Irans sida att blanda sig i den kurdisk-irakiska konflikten. Iran hade fått sina intressen tillgodosedda genom Algeravtalet och koncentrerade sina krafter på att bekämpa den inhemska oppositionen.

Algeravtalet hade på många sätt betydelse för relationerna mellan Irak och Iran. Irak erkände implicit genom avtalet Irans inflytande i och vid Persiska viken. Det betydde också en irakisk reträtt från de absoluta kraven på "arabisk dominans" i viken.¹¹² Avtalet innebar ett irakiskt indirekt medgivande som legitimerade Irans ockupation av de tre öarna Tunb al-Kubra, Tunb al-Sughra och Abu Musa, som Irak tidigare hävdade vara "arabiska".¹¹³ Algeravtalet blev, i och med Iraks stora eftergift till Iran vad gällde Shatt al-Arab, till en stor politisk belastning för Saddam Hussein. Därför låg det i Iraks intresse att vid lämpligt tillfälle ogiltigförklara avtalet.

Den islamiska revolutionen var, enligt Saddams uppfattning, å ena sidan ett allvarligt hot mot Iraks säkerhet och å andra sidan ett tillfälle som han hade väntat på för att kunna annullera Algeravtalet. Irak ogiltigförklarade officiellt avtalet den 17 september 1980, vilket har betraktats som en viktig faktor för utlösandet av kriget mellan Iran och Irak. Algeravtalet har alltså, enligt den här företagna analysen, verkat som en länk mellan den kurdiska revoltens kollaps 1975 och krigsutbrottet mellan Irak och Iran den 22 september 1980.

Slutsatser

Under tider då konflikter uppstått mellan olika stater i regionen och speciellt mellan Irak och Iran, har kurderna sökt utnyttja situationen för sin egen sak.

¹¹² Ibid, s 15.

¹¹³ Kelidar (1975), s 15.

¹⁰⁷ *The Village Voice*. "The Pike Report...", s 71.

¹⁰⁸ Kissinger, s 1265.

¹⁰⁹ Ibid.

¹¹⁰ Av dessa pengar var 5% från KDP:s egna resurser och insamlade genom medlemsavgifter och från partiets verksamheter. Men hela 95% fick partiet från externa källor. Det är därför uppenbart att rörelsen till största del var beroende av yttre stöd och därmed osjälvständig. KDP-F, s 63.

¹¹¹ Ibid, ss 61–67.

Kurderna har också varit berörda av konflikter mellan stormakterna i området. Genom att försöka utnyttja dessa konflikter har kurderna vunnit begränsade framgångar. De flesta utspelen har dock varit resultatlösa och ibland kostat kurderna åtskilligt. Situationer har också uppstått då kurderna blivit indragna i konflikter mer eller mindre mot sin egen vilja. Den kurdiska nationaliströrelsen i Irak har utnyttjats av regionala makter och stormakter. Denna utveckling har de flesta kurdiska ledarna varit medvetna om.

En speciell aspekt av den kurdisk-irakiska konflikten har varit inslagen av väpnad kamp. Det långvariga kriget mellan kurderna och Iraks olika centralregimer har tillfogat båda parter förödande skador. Förödelsen har varit mest omfattande för kurdernas del. Kriget i Kurdistan har hindrat ett normalt civilt liv och ekonomisk utveckling.

Krigen i Kurdistan har haft långt gående konsekvenser vilka inte gjorts till föremål för systematiska studier vare sig av kurderna själva eller av utomstående observatörer. En av konsekvenserna har varit att en *krigsmentalitet* utvecklats som ett resultat av den närmast permanenta krigssituationen. Denna mentalitet har starkt påverkat den kurdiska nationaliströrelsens övertygelse att man med våld kan uppnå sina politiska mål. Icke-våldsmetoder i kampen har därmed nästan helt trängts bort. Det har funnits en övertro hos flertalet kurdiska nationalisterna på våld som medel för att lösa konflikten med centralmakten i Bagdad. Denna övertro är byggd på ett orealistiskt betraktelsesätt. Kurdistanens inlands-läge, avsaknaden av kust och därmed möjlighet till fri sjöfart, har blockerat kurdernas kontakter med omvärlden. Det har också ofta varit en extrem obalans i styrkeförhållandet mellan kurdernas väpnade styrkor och den våldsapparat som centralmakten i Bagdad har förfogat över. Kurdiska styrkor har ibland endast *provocerat* centralmaktens våldsapparat till ytterligare hämndaktioner i Kurdistan, utan möjligheter att sedan försvara sig mot dem. I denna process har ofta den kurdiska perifera landsbygden, speciellt de områden som legat under kurdiska styrkors kontroll eller legat i militära operationszoner, drabbats hårdast.

Den väpnade konflikten har slutligen förstärkt visa ledande gruppers sociala och politiska position inom det kurdiska samhället. Detta gäller framför allt stam- och klanledare som bättre har kunnat bevaka sina intressen när det på grund av *krig* har rått onormala förhållanden och när lagar och bestämmelser har satts ur spel. Samtidigt har de intellektuella fått mindre utrymme att påverka utvecklingen.

I realiteten byggde den kurdiska nationaliströrelsen i Irak under perioden 1961 till 1975 på en *symbios* mellan de klanbundna å ena sidan och de intellektuella å den andra sidan, de förra "konservativa" och de senare "radikala". Kopp-lingen Barzani-KDP är ett exempel på hur denna symbios tog sig uttryck. KDP representerade olika samhällsklasser och intressegrupper och var därmed tvingat att acceptera en lösare ram för att överleva. I stället var ett ergröpande

nationalistiskt program. Denna symbios var naturligtvis sårbar i sin struktur och i förhållande till externa faktorer. Kollapsen 1975 visade att symbiosen inte var tillräckligt livskraftig.

Personligen spelade Barzani en central roll för att hålla symbiosen vid liv. Barzani var en pragmatisk ledare. I hans politik tog detta sig uttryck i att han under sitt ledarskap lyckades samla grupperingar som hade olika intressen och ofta t.o.m. helt motsatta sådana. Han såg till att det kurdiska samhällets socio-politiska struktur hölls intakt. Denna struktur ville han bevara och t.o.m. utnyttja för att behålla folkets lojalitet. Barzani uppnådde små framgångar som redan nämnts genom en strategi som växlade mellan väpnad kamp och fredsförhandlingar med centralregimerna i Bagdad.

Som framgått av framställningen ovan återupptog kurderna den väpnade kampen efter kollapsen under senare delen av 1976. I sammanhanget kan frågan ställas om vilka reella förutsättningar den kurdiska nationaliströrelsen i Irak hade att med framgång föra en sådan kamp. Det som nu hände var att nya kurdiska politiska grupper uppstod ur det upplösta KDP. Trots att nya idéer presenterades av dessa grupper, fanns det skäl att ifrågasätta om väpnad kamp överhuvudtaget kunde leda fram till de politiska mål kurderna satt upp.

Ironin var att de irakiska kurderna återupptog den väpnade kampen med samma regionala och internationella förutsättningar som varit förknippade med kollapsen bara drygt ett år tidigare. När det gäller den andra frågan, följde man mer eller mindre de gamla alliansmönstren. Så till exempel förespråkade de irakiska kurderna en "allians" med Iran i kriget mot Irak.

En möjlighet hade *kanske* varit att överge den väpnade kampen och satsa på ett "fredligt" alternativ. Ett led i en sådan politik bör i så fall ha varit att avveckla övertron på våld som ett medel för att uppnå politiska mål. Detta bör ske både på den kurdiska ledningens nivå och bland folket i allmänhet. En fortsatt väpnad kamp kräver ett omfattande finansiellt och militärt stöd från andra makter och detta i sin tur gör bl.a. att man blir beroende av dessa makter, oftast grannländer som själva är fientliga till sina egna kurder. På så sätt är man tvungen att hålla sig till gamla alliansmönster, med de negativa konsekvenser detta för med sig.

DEL II: KURDERNA I IRAK OCH KONFLIKTUTVECKLINGEN VID PERSISKA VIKEN, 1980–1991

I denna del analyseras den politiska utvecklingen i irakiska Kurdistan i ljuset av två konflikter vid Persiska viken: kriget mellan Irak och Iran och Kuwait-krisen (och därmed kriget mellan Irak och FN-alliansen). Det första kriget i Persiska

viken medförde, mot mångas förväntan, ingen politisk öppning för kurderna, utan kriget innebar i stället stort lidande för folket. Utvecklingen i samband med vapenvilan i kriget mellan Irak och Iran, enligt FN-resolutionen 598, medförde dessutom ett militärt och politiskt bakslag för den kurdiska motståndsrörelsen i Irak.

Å andra sidan har Kuwait-krisen ännu så länge, trots ett enormt mänskligt lidande, inneburit en viss öppning, speciellt internationellt, för kurderna. Kriget medförde en allvarlig förödelse av Iraks krigsmaskineri och en total isolering av Saddams regim både regionalt och internationellt, vilket ledde till att kurderna i Irak fick en betydligt starkare position gentemot regimen i Bagdad. Utvecklingen resulterade i att FN, internationella organisationer och enskilda stater, speciellt stormakterna, på olika sätt blev engagerade i den kurdiska frågan.

Kurderna och kriget mellan Irak och Iran, 1980–1988

När kriget började mellan Irak och Iran, sökte båda krigförande parter samarbete med kurder på den andra sidan gränsen. Samtidigt var den kurdiska motståndsrörelsen i både Irak och Iran villig att utnyttja tillfället och alliera sig med grannstaternas respektive centralmakter. Detta var ett gammalt alliansbildningsmönster som upprepades. Irakiska kurdiska grupper samarbete med Iran var relativt effektivt och tog sig uttryck i både politiska och militära sammanhang.

Iraks ledare Saddam Hussein kände sig hotad i samband med bakslaget i kriget med Iran. Detta föranledde honom att 1983–1984 inleda direkta förhandlingar om autonomi för irakiska Kurdistan med en av de kurdiska huvudgrupperna, Jalal Talabanis Kurdistans Patriotiska Union (PUK). Förhandlingarna ledde dock inte till något positivt resultat för kurderna utan fördjupade tvärtom schismen inom den kurdiska motståndsrörelsen. För PUK:s del blev de misslyckade förhandlingarna ett politiskt bakslag, och därmed var Saddam vinnaren.

Turkiet företog under kriget en rad luft- och markanfall mot irakiska Kurdistan. Turkiets officiellt deklarerade mål var att göra slut på militära operationer som utfördes inom Turkiet av Kurdistans Arbetarparti (PKK), som sedan 1984 fört gerillakrig mot den turkiska staten. Den turkiska regeringen påstod att PKK hade sina baser i irakiska Kurdistan och att operationerna utgick därifrån. Men i själva verket var de turkiska anfällen riktade mot baser som tillhörde den kurdiska motståndsrörelsen i Irak, och inte PKK, och de skedde i samförstånd med den irakiska regeringen.¹¹⁴

Anfallen kan också ses i ljuset av kriget mellan Iran och Irak. Turkiet hyste nämligen oro för att Iran skulle kunna störta Saddams regim och ockupera Irak.

För Turkiet gällde det att ge signaler till Iran om att turkarna hade möjlighet att kontrollera hela irakiska Kurdistan i den händelse Iran erövrade resten av Irak. Anfallen var också ett uttryck för Turkiets vilja att förverkliga en gammal turkisk dröm om att införliva det oljerika området i norra Irak med Turkiet.

1987 bildades den s.k. Irakiska Kurdistanfronten (IKF), genom en allians mellan sex olika kurdiska motståndsgupper. Denna front föddes efter många år av rivalitet och konflikt mellan olika kurdiska grupper. Det visade sig emellertid att fronten varken militärt eller politiskt var stark nog för att kunna hantera situationen i samband med vapenvilan i augusti 1988 i kriget mellan Irak och Iran. Då genomförde nämligen den irakiska armén en omfattande offensiv i irakiska Kurdistan. Resultatet blev ett förödande nederlag för den kurdiska motståndsrörelsen och i synnerhet för IKF. Offensiven blev ännu en tragedi för kurderna i Irak: över 100 000 kurder flydde undan offensiven till Turkiet där de hamnade i flyktingläger.¹¹⁵ Tusentals kurder tillfångatogs av de anfallande irakiska styrkorna och många av dem är sedan spårlöst försvunna. Dessutom tvångsförflyttades många kurder från sina hem.

IKF ansåg att det militära och politiska nederlaget i samband med Iraks offensiv berodde på att den irakiska armén använt kemiska vapen. Samtidigt undvek den kurdiska ledningen en djupgående analys av nederlagets verkliga orsaker. De kemiska vapnens betydelse skall naturligtvis inte underskattas, men den kurdiska motståndsrörelsens *beroendeförhållanden* var en grundläggande orsak till nederlaget. Den kurdiska motståndsrörelsen i Irak var genom sitt *traditionella alliansmönster* beroende av iranskt stöd, vilket upphörde när kriget var slut. Under själva kriget hade kurderna också vant sig vid att det irakiska militära trycket i Kurdistan lättade. När kriget mellan Irak och Iran väl var över, frigjordes en stor del av den irakiska armén och kunde sättas in i Kurdistan. Efter den irakiska offensiven och det kurdiska nederlaget var motståndsrörelsen passiviserad och samtliga kurdiska grupper inom IKF hamnade i en djup kris. Detta tillstånd kännetecknade perioden från augusti 1988 fram till Kuwait-krisens utbrott sommaren 1990.

Kuwait-krisen och kurderna i Irak

Redan under de första veckorna efter Iraks invasion av Kuwait i augusti 1990, började den internationella pressen uppmärksamma kurderna och deras mångåriga lidande under Saddams styre. Kurderns sak kom mer och mer i fokus när de amerikanska och övriga allierades arméer sändes till Persiska viken. Därmed ökade risken för ett krig, i vilket Irak troligtvis skulle använda kemiska stridsme-

¹¹⁴ Ibrahim, s 142.

¹¹⁵ Karasapan, ss 33–34..

del. De internationella medierna, TV, radio och tidningar, talade ovanligt mycket om Iraks bruk av kemiska medel mot kurderna 1988. I arabiska medier, både officiella och halv-officiella, omnämndes nu detta för första gången. Vilket nu än parternas syfte var, ledde denna aktualisering till att kurderna fick "rätten" på sin sida. Tidigare lyssnade man på kurderna med ett mycket begränsat intresse när de framhöll för världen att Saddams regim använt kemiska vapen mot dem. Nu fick kurderna ett unikt tillfälle att mobilisera den internationella opinionen för sin sak.¹¹⁶ IKF har konstaterat att "Kuwait-krisen var ett fönster genom vilket världen såg den förföljelse och repression som irakierna och speciellt folket i Kurdistan utsattes för."¹¹⁷

Kuwait-krisen gav den kurdiska motståndsrörelsen i Irak en möjlighet att verka som en självständig aktör i krisen. Ledarna för den kurdiska rörelsen fick chansen att besöka västerländska huvudstäder och bli mottagna på olika nivåer. Bara ett år tidigare hade västländerna överhuvudtaget inte varit intresserade av att lyssna på dem. Till exempel gjorde Talabani före krisen ett besök i USA för att informera om Saddams förtryckspolitik mot kurderna. Amerikanernas svar var att det låg i USA:s intresse att stödja Saddam eftersom denne var "en betydande person för USA:s politik i området" och att Saddam bevakade de västerländska intressena i regionen.¹¹⁸ För kurdernas del gällde det att enas om en gemensam strategi. IKF hade vissa men otillräckliga resurser att utforma och i praktiken genomföra en sådan strategi. IKF bestämde sig, till mångas förvåning, i oktober 1990 för att stoppa alla kurdiska styrkors militära handlingar mot den irakiska armén. Detta beslut motiverades bl.a. med att man ville undvika eventuella vedergällningsaktioner i Kurdistan från Saddams sida.¹¹⁹ Man ville kanske också fullfölja *vänta och se-politiken*. Representanter för IKF besökte samtidigt intensivt västerländska stater och arabländer, speciellt kring Persiska viken. Dessutom togs representanter för IKF emot i Elyséepalatset av den franska regeringen. Detta var första gången någonsin som kurdiska representanter blivit officiellt mottagna i ett västerland.¹²⁰ Bara några månader före Kuwait-krisen hade den franska regeringen vägrat att ha några som helst kontakter med den kurdiska oppositionen i Irak.¹²¹

Trots att möjligheter i och med krisen öppnade sig för IKF att spela en politisk roll, kan man konstatera att IKF inte hade tillräcklig potential att hantera krissituationen. Andra initiativ togs av kurdiska aktivister och organisationer för att föra fram nya idéer. Ett betydelsefullt initiativ kom från det Kurdiska institutet i Paris. Institutet ordnade i februari 1991 en konferens där deltagarna bestod av representanter för olika kurdiska partier och grupper från alla delar av Kurdistan, företrädare för kurdiska kulturella centra samt enskilda kurdiska intellektuella. Konferensen resulterade i en fem-punktsdeklaration, vilken bl.a. innehöll förslag till hur kurdernas nationella krav skulle utformas inför ett möte i Washington i slutet av samma månad med bl.a. representanter från den amerikanska kongressen.

En del kurder i Irak hoppades på stöd från västländerna för att därmed skapa en instabilitet i landet, vilket skulle kunna tvinga Irak till reträtt från Kuwait. Som det uttrycktes, "för första gången behöver västerlandet kurdernas hjälp."¹²² Några dagar efter Iraks invasion av Kuwait besökte kurdledaren Talabani USA. Han togs inte emot officiellt,¹²³ men kunde inofficiellt träffa ansvariga inom CIA.¹²⁴ Vid mötet med dessa framförde Talabani ett förslag att mobilisera 10 000 kurder för att skapa instabilitet i Irak och därmed uppmuntra irakierna till uppror mot Saddam.¹²⁵ För att genomföra operationen, som senare fick kodnamnet "Nineve Operation", upprättade CIA samarbete med den syriska underåttelsetjänsten *Shu'bat al-Mukhabarat*, som skulle förmedla stödet till kurderna. Inom CIA var man övertygad om att kurderna kunde utgöra ett hot mot Saddams regim och att ytterligare stöd till dem kunde leda till en allvarlig destabilisering av Saddams regim.¹²⁶ Detta borde också ha varit den amerikanska administrationens övertygelse, åtminstone i början av krisen. Kort efter Iraks invasion av Kuwait skrev nämligen den amerikanske presidenten under ett nationellt säkerhetsdirektiv, "OK'ing covert operations", med ambitionen att störta Saddam. Operationerna skulle utföras av CIA och andra västerländska underrättelseorganisationer.¹²⁷ Talabani har själv varken bekräftat eller förnekat sina samtal med CIA och planer på operationen, men kontakterna har direkt förnekats av Sami

¹¹⁶ Ahmed, ss 89–90.

¹¹⁷ Irakiska Kurdistanfronten. Pamflett, 1 november, 1990.

¹¹⁸ *Al-Sharara* (PUK:s officiella organ), December 1990, s. 6.

¹¹⁹ Sami Abdul Rahmans anförande inför den kurdiska Paris-konferensen, 16–17 februari, 1991. Sami är ledare för Kurdistans Demokratiska Folkliga Parti (KDFP), som ingick i IKF.

¹²⁰ Om detta, se K. Kutschera, "Thanks Again, Saddam!", *The Middle East*, February 1991, ss 21–22.

¹²¹ *Asharq Al-Awsat*, September 23, 1990, s. 3.

¹²² Kutschera, s. 21.

¹²³ *Al-Hayat*, August 17, 1990, s. 3

¹²⁴ *The Sunday Telegraph*, September 16, 1990.

¹²⁵ *Al-Hayat*, August 17, 1990, s. 3.

¹²⁶ *The Sunday Telegraph*, September 16, 1990.

¹²⁷ Enligt *Newsweek* var Saudi-Arabien berett att finansiera operationen. Pengarna skulle överföras till CIA via Saudi-Arabien ambassad i Washington. *Newsweek*, nr 37 (September 10, 1990). Saudi-Arabien hade tidigare erfarenheter av att samarbeta med CIA. Ett exempel är Iran-Ci:s asaffären, då Saudi-Arabien betalade \$32 miljoner i stöd till contras i Nicaragua. Ibid.

Abdul Rahman, en av ledarna inom IKF.¹²⁸ Trots detta förnekande, tycks planer på ett visst samarbete mellan Talabani och amerikaner om en operation ha funnits. Under alla omständigheter förlorade operationen sin relevans när det blev allt tydligare att amerikanerna ansåg att man borde tvinga ut irakierna ur Kuwait genom en omfattande militär insats.

Under krisen tycktes nya möjligheter öppna sig för kurderna i Irak. Ett tänkbart scenario var att krisen skulle leda till krig och ett förödande nederlag för Saddam. I ett sådant läge löpte Irak risken att splittras och irakiska Kurdistan kunde då bli en självständig stat. På många håll, både regionalt och internationellt, uttrycktes oro för en sådan utveckling.¹²⁹ De kurdiska grupperna inom IKF satsade inte på en sådan möjlighet utan betonade istället vikten av att Irak hölls samman. Hushiar Zebari, politbyråmedlem i KDP och talesman för IKF i Europa, framhöll att kurderna i Irak var emot varje form av disintegrering av den irakiska staten.¹³⁰ De kurdiska gruppernas återhållsamhet berodde på att de var medvetna om att det inte fanns några stater som var beredda att erkänna en kurdisk självständig stat i norra Irak. Västländerna hade inte någon reell ambition att överväga ett erkännande av en sådan stat. Maktbalansen i Mellanöstern skulle i så fall radikalt förändras till Irans fördel. Dessutom tog speciellt USA hänsyn till Turkiets blanka nej till bildandet av en kurdisk stat i norra Irak. I olika kurdiska grupper var man medvetna om att Turkiet till varje pris motarbetade sådana planer. Västländerna och speciellt USA kunde inte bortse ifrån Turkiets strategiska betydelse. Realistiskt sett spelade kurderna, i jämförelse med Turkiet, bara en minimal, om ens någon, roll när det gällde att bygga upp en allians mot Saddam Hussein.

Det kurdiska upproret i Irak, mars 1991

Iraks nederlag i kriget mot FN-alliansen, erbjöd på sitt sätt ett unikt tillfälle för det irakiska och det kurdiska folket att göra uppror mot Saddams regim. Upproret blev också ett faktum, först i södra Irak i februari och senare i Kurdistan i mars 1991.

Redan före de allierades markoffensiv deserterade tiotusentals soldater från den irakiska armén. Den irakiska regimens våldsapparat fungerade inte lika effektivt som tidigare för att hindra massflykten. En betydande del av desertörerna

var kurdiska soldater som återvände till sina hem. Dessa desertörer banade vägen för och utgjorde en betydelsefull kraft i upproret mot Saddams regim. Samtidigt bytte tiotusentals regimvänliga kurdiska milismän (*jash*) sida och gjorde uppror mot regimen.

En allmän uppfattning är att upproret i irakiska Kurdistan snarare var en spontan händelse än en planerad aktion av någon eller några grupper.¹³¹ Det är författarens uppfattning att upproret inleddes på ett oorganiserat sätt, som ett verk av folket. De kurdiska partierna inom ramen för IKF hade i själva verket, som nämntes tidigare, upphört med sina militära aktiviteter sedan oktober 1990. Om IKF fortsatt denna linje och avhållit sig från att delta i det folkliga upproret, skulle det ha inneburit ett politiskt självmord för dem. IKF hade inget annat val än att engagera sig i upproret och försöka leda det. Således började IKF att engagera sig aktivt i upproret på ett ganska tidigt stadium.

En omedelbar följd av upproret var att den största delen av irakiska Kurdistan befriades. Emellertid blev friheten inte långvarig, då regeringsstyrkor, främst det republikanska gardet, återigen tog tillbaka initiativet och genomförde en omfattande offensiv i Kurdistan. Upproret slogs ner och över två miljoner kurder flydde till grannländerna Turkiet och Iran. Massflykten var inte bara en ren mänsklig tragedi, utan den fick andra dimensioner — framför allt en politisk sådan. För det första förekom det kraftiga reaktioner inom den internationella opinionen. Tragedin kopplades till Kuwait-krisen och det ansågs att kriget inte hade slutförts, d.v.s. att kriget borde ha lett till Saddams fall.¹³² Nu började det internationella samfundet, men framför allt FN-alliansen, engagera sig för dessa människors lidande och öde. För det andra förekom det bland kurderna oro för att denna omfattande massflykt så småningom skulle leda till en situation liknande Palestina—Israelkonflikten. Således uttryckte kurdiska nationalister sin rädsla för att kurdfrågan i Irak skulle reduceras till en fråga som gällde flyktingar spridda i flyktingläger i Iran och Turkiet.¹³³ Dessutom såg man på andra håll denna massflykt som en destabiliserande faktor som påverkade Turkiet, Iran, Irak och hela regionen.¹³⁴ Allt detta ledde till att stater, internationella organisationer och den internationella opinionen kom att verka för att FN skulle ta upp kurdfrågan, engagera sig i kurdernas situation och skydda dem. Samtidigt togs det initiativ för att dels sända akut hjälp till de kurdiska flyktingarna, dels förmå dem att återvända till sina hem.

¹²⁸ Uttalande av Sami på den kurdiska konferensen i Paris, 16–17 februari 1991.

¹²⁹ Sovjetunionens utrikesminister, Sjevardnadze, uttryckte sitt lands oro över en utveckling som kunde leda till Iraks disintegration. Han konstaterade t.o.m. att Sovjetunionen inte hade möjligheten att "garantera Iraks suveränitet om Irak inte drog sig tillbaka från Kuwait." Se *Al-Shararah*, nr 12, 1990, s 9.

¹³⁰ *Al-Mujalla*, nr 551 (September 4, 1990), s 11.

¹³¹ I en rad intervjuer som författaren har gjort under en resa i irakiska Kurdistan 8–15 september 1991, framhölls av politiskt obundna personer att upproret var ett rent folkligt verk. Politiskt bundna talesmän tenderade mer åt uppfattningen att kurdiska grupper inom IKF hade en aktiv roll vid upprorets "planering" och utbrott.

¹³² *The Guardian*, August 18, 1992, s 3.

¹³³ *The Middle East*, May 1991, s 5; July 1991, s 5.

¹³⁴ Sheikhmous, s 25; *The Middle East*: May 1991, s 8; July 1991, s 5.

Kurderna i Irak ställdes vid denna kritiska period inför två alternativ: det ena var att sätta sin tilltro till att vissa stormakter (främst Storbritannien och USA) och FN skulle ta upp den kurdiska frågan och att en internationell lösning av frågan kunde komma till stånd; det andra alternativet var att Saddam erbjöd ledarna för IKF direkta förhandlingar om autonomi för Kurdistan. Båda alternativen diskuterades under andra hälften av april och i början av maj.¹³⁵

Det första alternativet utgick i första hand från ett initiativ av Storbritanniens premiärminister John Major, som försökte övertala FN:s generalsekreterare att ingripa för att skydda kurderna i Irak. När initiativet togs hade förhandlingarna redan påbörjats mellan kurdiska ledare och regimen i Bagdad. Men på ett tidigt stadium motsatte sig både Sovjetunionen och Kina att generalsekreteraren tog ett steg i denna riktning. De båda staterna hävdade, att FN:s grundprinciper förhinderade organisationen från att lägga sig i ett medlemslands inre angelägenheter och att generalsekreteraren inte skulle kunna ta något beslut om att skicka FN-styrkor till Kurdistan utan säkerhetsrådets bifall. Anledningen till denna hållning bör i första hand ha varit dessa länders rädsla för att FN:s engagemang skulle kunna fungera som prejudikat för liknande aktioner i fråga om Tibet och olika Sovjetrepubliker.

FN antog trots detta resolution 688 om att sända ett FN-garde till Irak, speciellt till irakiska Kurdistan, och humanitär hjälp till kurderna. Det var första gången i FN:s historia som säkerhetsrådet tog upp kurdfrågan. Men för att hjälpsändningen skulle kunna genomföras behövde FN ett medgivande från Irak.¹³⁶ Den 18 april 1991 kom FN och Irak överens om att ett FN-garde på 500 man skulle sändas till Irak.¹³⁷ FN-gruppen skulle rapportera varje incident till FN och samtidigt fungera som fredsbevarande genom sin prestige.¹³⁸ Enligt FN var gardets uppgift *humanitär*, vilket ledde till att kurderna i Irak hade svårt att tro att gardet verkligen kunde garantera skydd mot övergrepp från den irakiska armén och säkerhetsstyrkorna. Genom omfattande demonstrationer i bl.a. städerna Dahok, Zakho och Erbil underströk kurderna senare sina krav på att de allierade

¹³⁵ Författaren befann sig vid denna tidpunkt (mitten av april 1991) bland de kurdiska flyktingarna vid gränsen mellan Irak och Turkiet. De kurdiska ledarna hade uppenbara svårigheter att samtidigt arbeta med båda de nämnda alternativen. Detta krävde olika politiska och diplomatiska ställningstaganden. Se intervjun med författaren i *Yakgirtin. A Quarterly Cultural and Theoretical Review*, nr 13, 1991, s 30.

¹³⁶ *The Economist*, "Hope Against Hope for Iraq's Kurds", May 4th, 1991, s 53.

¹³⁷ Det är första gången FN sänder FN-personal till ett krisdrabbat områdes under beteckningen *garde*. Gardet är varken fredsbevarande styrkor eller poliser. Sadrudin Agha Khan, "Give the United Nations Guards a Chance in Iraq", *The International Herald Tribune*, June 13, 1991, s 4. Det bör tilläggas att så sent som i juli 1991 hade endast 100 man av FN-gardet kommit till Kurdistan. *The Middle East*, "Whose Gulf is it anyway?", July 1991, s 5.

¹³⁸ *Ibid.*

styrkorna skulle stanna kvar tills vidare.¹³⁹ Kurdiska ledare uttryckte också sin oro över FN-alliansens reträtt från irakiska Kurdistan.¹⁴⁰

Parallellt med ansträngningarna inom FN:s ram och förhandlingar som redan inletts med Bagdadregimen, togs det två initiativ från västmaktshåll. Storbritannien föreslog att en fri enklav i irakiska Kurdistan inrättades för att hjälpa kurdiska "flyktingar" att återvända dit. USA föreslog genom det s.k. 36:e breddgrads-initiativet, att irakiska styrkor inte skulle få genomföra militära operationer på den kurdiska sidan norr om den 36:e breddgraden. Samtidigt skickades styrkor från västmakterna till irakiska Kurdistan för att hjälpa kurdiska flyktingar att återvända till sina hem. Båda initiativen kan ses i ljuset av en viss "rivalitet" mellan USA å ena sidan och de västeuropeiska länderna å den andra under två skeden av Kuwait-krisen. I första etappen (från krisens utbrott till vapenvilan) hade USA initiativet, och de övriga västländerna följde USA:s linje i alla resolutioner. I den andra etappen (tiden efter vapenvilan), tog de västeuropeiska staterna inom FN-alliansen, i synnerhet Storbritannien, flera egna initiativ. Storbritanniens förslag om inrättandet av en fri enklav syftade till att ge EG en internationellt aktivare roll.¹⁴¹ Inför detta brittiska initiativ stod USA inför två alternativ: antingen att stå passivt inför initiativet och därmed bli ytterligare kritiserat, både av hemmaopinion och internationellt, för ett passivt agerande i frågan, eller sluta upp bakom britternas initiativ. USA valde till sist att gå sin egen väg genom att lansera 36:e breddgrads-initiativet istället för att stödja Storbritanniens idé om att skapa en fri enklav. USA varnade, i enlighet med sitt initiativ, Irak för att utföra några militära operationer norr om 36:e breddgraden. Trots tecken på viss rivalitet mellan USA å ena sidan och de västeuropeiska staterna å den andra sidan, hade båda initiativen — ironiskt nog — samma mål, nämligen att försäkra kurderna i Irak om skydd.¹⁴²

Förhandlingar med Saddams regim om autonomi för kurderna i Irak

Som nämnts ovan, hade kurderna också ett annat alternativ: förhandlingar med Saddam. I samband med kriget mellan Irak och FN-alliansen tog Saddam själv kontakt med ledare inom IKF och erbjöd förhandlingar om autonomi.¹⁴³ En så-

¹³⁹ *International Herald Tribune*, June 17, 1991, s 1; *The Independent*, July 15, 1991, s 12.

¹⁴⁰ *International Herald Tribune*, June 3, 1991, s 4.

¹⁴¹ *International Herald Tribune*, April 10, 1991, s 1.

¹⁴² *International Herald Tribune*, June 13, 1991, s 2.

¹⁴³ Adil Habba, "Irs-upproret 1: Sekteristisk... separatistisk tumult eller ett revolutionärt verk?" *Tariq al-Sha'b*, nr 14, April 14, 1991, s 4.

dan förhandling omöjliggjordes genom det uppror som bröt ut i Kurdistan i början av mars, kort efter krigets slut. Samtidigt som upproret nådde sin höjdpunkt i slutet av mars, var det dock bestämt att kurdiska representanter skulle förhandla med irakiska regimen representanter i Genève om autonomi. Dessa förhandlingar blev dock inte av p.g.a. att vissa kurdiska grupper inte ville vara med i förhandlingarna.¹⁴⁴ Först sedan upproret slagits ned av Saddams styrkor var de kurdiska ledarna villiga att inleda förhandlingar. Förhandlingarna inleddes i mitten av april 1991, men innan dess riktade KDP:s talesman i London, Saffin Dizayee, en "varning" till USA: "We will warn the USA that if we are forced into this deal [negotiations with Saddam], we will keep to it like loyal Iraqis, and that could ensure Saddam remains in power".¹⁴⁵ Trots detta klara besked blev USA:s ställningstagande att "icke intervensera". Amerikanerna var inte villiga att, som det officiellt klargjordes, lägga sig i någon "civil conflict in Iraq".¹⁴⁶

När förhandlingarna påbörjades, leddes den kurdiska delegationen av PUK:s ledare, Talabani, och regeringens delegation av Izzat Ibrahim, Revolutionsrådets vice ordförande. Talabani efterträddes senare under förhandlingarna av KDP:s ledare Mas'ud Barzani.

En fråga som ofta ställs är varför de kurdiska ledarna gick med på att förhandla med Saddam. En viktig faktor var de över två miljoner människor som befann sig på flykt från irakiska Kurdistan. Från kurdiskt håll hade man inte stora förhoppningar om att stormakterna verkligen skulle visa intresse av att åstadkomma en *politisk* lösning av den kurdiska frågan. Kurderna hade heller inte förhoppningar om att FN skulle kunna frambringa en definitiv politisk lösning på frågan. Alternativet var "en bitter realitet, d.v.s. att förhandla med Saddam." Med KDP:s ledare Mas'ud Barzanis ord var de kurdiska ledarna "desperata i sin strävan att lindra människornas lidande".¹⁴⁷ I en intervju för tidskriften *The Middle East* redovisade Mas'ud Barzani fler skäl till de kurdiska ledarnas förhandlingsvilja. Ett skäl var kurdernas missnöje med västerlandets reaktion på det kurdiska upproret. Barzani hävdade att kurdiska ledare trodde att västländerna trots allt ville behålla Saddam vid makten. Han framhöll vidare att den irakiska oppositionens konstaterat att Irak hade fått "grönt ljus" från väst att få använda sina luftstyrkor för att bekämpa upproret.¹⁴⁸ Mas'ud Barzani betonade att kurdernas förhandling med Saddam också berodde på den irakiska

oppositionens ovilja att samarbeta med IKF för att bilda en alternativregering till Saddams regering sedan största delen av irakiska Kurdistan befriats.¹⁴⁹ Enligt Talabani visade Saddam sig i början av förhandlingarna vara villig att göra generösa eftergifter för kurderna. Han talade inte bara om autonomi för kurderna utan också om att skapa någon form av federal stat mellan Kurdistan och centralmakten i Bagdad.¹⁵⁰

Det finns flera motiv till att Saddam började förhandla med de kurdiska ledarna. Saddam konfronterades med många interna och externa problem sedan han förlorat kriget mot FN-alliansen. De huvudsakliga problemen orsakades av sanktionerna och närvaron av de allierades styrkor på irakisk mark. För att sanktionerna skulle hävas, behövde Saddam visa sin regims "goda vilja". Ett uttryck för detta kunde vara att visa sig vilig för att lösa kurdfrågan. FN:s sanktionskommitté påpekade att ett upphävande av sanktionerna var betingat av att kurderna fick garantier.¹⁵¹ Saddams syfte med förhandlingarna var, som flera bedömare har framhållit, att vinna tid, under vilken han kunde stärka sin maktposition.¹⁵² Irakiska Kommunistiska Partiet menade att Saddams motiv för förhandlingarna var att försöka bryta den isolering hans regim hamnat i och att skapa motsättningar inom den irakiska oppositionen.¹⁵³ Den internationella opinionen mottog nyheterna om förhandlingarna med blandade känslor, i allmänhet negativa. Samtidigt fanns röster som hävdade att förhandlingarna gällde *realpolitik* för kurdernas del. I en ledarartikel i tidskriften *The Economist* gjorde man gällande, att den kurdiska ledningen i Irak var tvingad att förhandla fram ett *modus vivendi* med Saddam eftersom de allierade styrkorna i Kurdistan inte erbjöd en permanent lösning av kurdernas säkerhetsfråga. Men samtidigt betonade tidskriften att kurderna inte borde sätta tilltro till en uppgörelse med Saddam utan internationella garantier. I artikeln hävdade man också att det militära och ekonomiska grepp som USA och dess allierade hade om Irak borde kunna framtvunga eftergifter från Saddam. Enligt *The Economist* var amerikanernas närvaro i Kurdistan avgörande för möjligheten att få till stånd en fredlig lösning på kurdfrågan.¹⁵⁴ Samtidigt verkade det som om amerikanerna så snart som möjligt ville avveckla sitt engagemang i Irak. I detta avseende tog USA hänsyn till sin bundsförvant i Mellanöstern, Turkiet, som inte ville se kurderna

¹⁴⁹ Ibid.

¹⁵⁰ Talabani (1992), s 62.

¹⁵¹ *The Economist*, "Hope Against Hope for Iraq's Kurds", May 4th, 1991, s 53.

¹⁵² *International Herald Tribune*, May 31, 1991, s 4; *The Economist*, "God Helps, so Does Iran", May 4th, 1991, s 59.

¹⁵³ *Tariq al-Shaybani* (IKP:s org nr 14, (April 1991), s 1.

¹⁵⁴ *The Economist*, "The Butcher and Baker", May 4th, 1991, ss 16–17.

¹⁴⁴ Talabani (1992), ss 59–60.

¹⁴⁵ *The Times*, April 1, 1991, s 1.

¹⁴⁶ *International Herald Tribune*, April 5, 1991, s 1.

¹⁴⁷ *The Middle East*: "Iraq and the Gulf: Now what's the problem?", June 1991, s 11; "We Can Still Talk" (intervju med KDP:s ledare Mas'ud Barzani), November 1991, s 16.

¹⁴⁸ Ibid. För ytterliggare detaljer, se Talabani (1992), ss 58–61.

uppnå sina nationella målsättningar. Amerikanerna ville inte äventyra segern i kriget mot Irak genom att bli invecklade i några komplikationer.

Förhandlingarna kom så småningom i ett låst läge då det visade sig att det fanns betydande meningsskiljaktigheter mellan kurderna och regeringen. En tvistefråga gällde det kurdiska autonoma områdets gränser, till exempel vart den oljerika staden Kirkuk skulle höra.¹⁵⁵

För att bättre förstå förhandlingarna som en politisk/diplomatisk process, bör man se på både Bagdad-regimens attityder till den politiska makten och den inre sammanhållningen hos IKF och kurdernas uppslutning kring denna organisation.

Autonomi för Kurdistan handlar i första hand om kurdernas nationella rättigheter. Samtidigt gäller frågan demokratiska rättigheter för den kurdiska minoriteten och demokratiska reformer i hela Irak. En förutsättning för att autonomi ska bli verklighet och kunna utvecklas är att det finns ett demokratiskt styre i Irak. Det skulle vara en paradox om kurderna fick sina nationella och demokratiska rättigheter erkända av Saddams regim, medan andra oppositionella grupper saknar möjlighet att verka fritt. Ba`thregimen måste först uppge sitt totala maktmonopol över armé- och polisstyrkorna, över säkerhetsorganisationerna och över andra sektorer av samhällslivet. Även om kurderna skulle få sin autonomi erkänd av Saddams regim, kvarstår det, om regimens maktmonopol är orubbat, en risk att denna autonomi när som helst kan upphävas. Enda garantin för en autonomi vore genomförandet av demokratiska reformer i hela Irak, vilket regimen inte förefaller vilja acceptera. Med tanke på Saddamregimens karaktär, verkar det inte vara möjligt att få igenom några verkliga eftergifter både vad gäller kurdernas nationella rättigheter och demokratiska reformer.

IKF:s inre sammanhållning är betydelsefull för att kurderna skall ha möjlighet att få några eftergifter från Bagdadregimen. Under förhandlingarna visade sig emellertid tecken på oenighet inom IKF, speciellt mellan Talabanis och Mas`ud Barzanis grupper. Oenigheten har försvagat IKF:s position gentemot Saddam i förhandlingarna. Rivaliteten kom till tydligt uttryck först i juni 1991, efter några veckors hårda förhandlingar.¹⁵⁶ Till det yttre berodde oenigheten på meningsskiljaktigheter i fråga om autonomins villkor. Man kan å andra sidan inte komma ifrån att se oenigheten inom IKF som en fortsättning på den konflikt mellan KDP:s Mas`ud Barzani och PUK:s Talabani som manifesterades redan vid mitten av 1960-talet mellan Mas`uds far Barzani och Talabani.

Slutsatser

Ovan har vi sett hur kurdernas situation i Irak påverkades av konflikten mellan Irak och Iran. Den kurdiska motståndsrörelsen i Irak var direkt indragen i konflikten. Krigsslutet innebar en motgång för motståndsrörelsen genom att stora delar av den irakiska statens krigsmaskineri då frigjordes för andra ändamål. Stora delar av de irakiska styrkorna sattes in i Kurdistan mot kurdiska ställningar och den kurdiska motståndsrörelsen led ett stort nederlag.

Kuwait-krisen erbjöd kurderna i Irak en ny möjlighet att agera politiskt. Den irakiska regimens nederlag i kriget var en av orsakerna till upprorens i södra Irak och i irakiska Kurdistan i februari och mars 1991. Trots kurdiska framgångar som ledde till att större delar av irakiska Kurdistan befriades, försämrades deras situation snart igen. De kvarvarande irakiska styrkorna, speciellt det republikanska gardet, tog tillbaka initiativet genom en ny omfattande offensiv mot de kurdiska områdena vilket ledde till att ca. 2 miljoner kurer flydde mot gränsen till Turkiet och Iran. Mitt i allt detta ställdes kurderna inför två alternativ. Man skulle kunna förhandla med Saddam, som i själva verket inte var beredd att göra några eftergifter för kurderna. Man skulle också kunna satsa på en internationell, för kurderna positiv, utveckling genom FN:s löften om hjälp, FN-alliansens militära skydd och en i allmänhet positiv internationell opinion. Emellertid visade det sig senare att varken det ena alternativet eller det andra var ensamt tillräckligt för att garantera kurdernas rättigheter. Medan det första alternativet inte har lett till några konkreta resultat, har kurderna tack vare det andra alternativet fått en *de facto* kontroll över en stor del av Kurdistan. Den kurdiska rörelsens framgångar respektive bakslag i samband med Kuwait-krisen och tiden därefter, visar än en gång hur beroende den kurdiska politiska verkligheten är av externa faktorer och av internationella aktörers agerande. Kurderna i Irak kommer också i framtiden att vara beroende av den politiska utvecklingen i landet. De tvingas inse att de för sin kamp under svåra förutsättningar och att de knappast ensamma kan spela rollen som en självständig aktör. IKF:s politiska agerande, dess flexibilitet, förmåga att rätt värdera den politiska utvecklingen, regionalt och internationellt, och att kunna bevara enigheten och åstadkomma en bredare folklig uppslutning, är en nödvändig förutsättning för en ljusare framtid för kurderna i Irak.

¹⁵⁵ *The Middle East*, November 1991, s 16; BBC, Tuesday, June 28, 1991, intervju med Jalal Talabani; *International Herald Tribune*, May 31, 1991, s 4; För detaljer om meningsskiljaktigheter mellan kurderna och den irakiska regimen, se Talabani (1992), s 65.

¹⁵⁶ Oenigheten inom IKF bekräftades av Mas`ud Barzani, *International Herald Tribune*, June 8–9, 1991 s 2; *The Middle East*, July 1991, s 5.

Förkortningar

Ba`th/Ba`thpartiet	Arabsocialistiska Ba`thpartiet
IKF	Irakiska Kurdistanfronten
IKP	Irakiska Kommunistiska Partiet (Känt som IKP-Centralkommittén)
IKP-CL	Irakiska Kommunistiska Partiet - Centrala Ledningen
IPF	Irakiska Patriotiska Förbundet
KDFP	Kurdistsans Demokratiska Folkliga Parti
KDP	Kurdistsans Demokratiska Parti-Irak
KDP-F	Kurdistsans Demokratiska Parti-Förberedande Kommittén
KDU-KK	Kurdistsans Demokratiska Union-Konstituerande Kommittén
NPDF	Nationella Progressiva Demokratiska Fronten
PUK	Kurdistsans Patriotiska Union
RCC	Revolutionsrådet (Revolutionary Command Council)

Litteraturförteckning

- Abdulghani, J. M. *Iraq and Iran: The Years of Crisis* (Mariland: John Hopkins University Press, 1984).
- Ahmed, S. A. "En kurdisk Synpunkt: Det som Sägs om den Kurdiska Rollen i Kuwait-krisen" (på arabiska) *Al-Thaqafah Al-Jadidah*, nr. 230 (February 1991), ss 89—98.
- Al-Arif, I. *14:e Juli-Revolutionens Hemligheter och Bildandet av Republiken Irak* (på arabiska) (London: Lana Publications, 1986).
- Al-Barak, F. *Mustafa Barzani: Myten och Realiteten* (på arabiska) (Baghdad, 1986).
- Ali, K. *Sovjetunionen och den Kurdiska Patriotiska Rörelsen* (på kurdiska) (u.o., 1986).
- Arab Ba`ath Socialist Party Iraq. *The Central Report of the Ninth Regional Congress, June, 1982* (Baghdad, 1983).
- Arfa, H. *The Kurds: A Historical and Political Study* (London: London University Press, 1966).

- Axelgard, F. W. *A New Iraq? The Gulf War and the Implications for U.S. Policy* (New York: Praeger, 1988).
- Batatu, H. *The Old Social Classes and Revolutionary Movements of Iraq: A Study of Iraq's Old Landed and Commercial Classes and of its Communists, Ba`thists, and Free Officers* (Princeton: Princeton University Press, 1978).
- Chubin, S. & M. Fard-Saidi. *Recent Trends in the Middle East Politics and Irans Foreign Policy Options* (u.o., 1975).
- Chubin, S. & S. Zabih. *The Foreign Policy of Iran: A Developing State in a Zone of Great Powers Conflict* (Berkely and Los Angeles, 1974).
- Dann, O. *Iraq Under Qassim: A Political History, 1958—1963* (New York: Praeger, 1969).
- Dhanani, G. "Shatt al-Arab Agreement: Legal Implications and Regional Consequences", *Political Science Review*, 14, nr. 3/4 (1975), ss 80—93.
- Farouk-Sluglett, M. & P. Sluglett. "From Gang to Elite: the Iraqi Ba`th's Party's Consolidation of Power 1968—1975", *Peuples Mediterranée*, 40 Jul-Sep. 1987, ss 89—115.
- Forbis, W.H. *Fall of the Peacock Throne: The Story of Iran* (New York: Harper & Row, 1980).
- Gaspard, J. "Penetrating the Ba`ath: An Ideology in Search of Leadership", *The New Middle East*, nr. 8 (May 1969A), ss 30—36.
- , "The Eastern Arab Front: The Dispute Between Iraq and Iran and its Impact on Kurdistan", *The New Middle East*, nr. 10 (July 1969B), ss 22—26.
- Ghareeb, E. *The Kurdish Question in Iraq* (Syracuse: Syracuse University Press, 1981).
- Graham, R. *Iran: The Illusion of Power* (London: Crom Helm, Rev. ed., 1978).
- Ibrahim, F. "Tyrisk Kabale", *Vandkunsten*, nr. 6 (Marts 1992), ss 135—149.
- IPF: Irakiska Patriotiska Förbundet. *Det irakisk-iranska avtalet; Förräderi mot Nationen* (på arabiska) (u.o., 1975).
- IKP-CL: Irakiska Kommunistiska Partiet — Centrala Ledningen (IKP-CL). *Den Kurdiska revolutionen: Lärdomar och Konsekvenser... och Ny Framtid* (på arabiska) (u.o., 1976).
- Jawad, S. "Recent Developments in the Kurdish Issue", T. Niblock (ed.) *Iraq: the Contemporary State* (London: St. Martin's Press, 1982), ss 47—62.
- , *Iraq and the Kurdish Question 1958—1970* (London: Ithaca Press, 1981).
- , "The Kurdish Problem in Iraq", A. Kelidar (ed.) *The Integration of Iraq* (New York: St. Martin's Press, 1979), ss 171—182.
- Johns, R. "No Peace for Kurdistan, but Will There be War?", *The New Middle East*, nr. 52—53 (January-February, 1973), ss 48—51.
- Karasapan, Ö. "Gulf War Refugees in Turkey", *Middle East Report*, January-February 1989, ss 33—34.
- Kelidar, A. "I : Search for ability", *Conflict Studies*, nr. 59 (July 1975).

- Kelly, J. B. *Arabia, the Gulf and the West* (London: Weidenfeld and Nicolson, 1980).
- Khadduri, M. *The Gulf War: The Origins and Implications of the Iraq-Iran Conflict* (Oxford: Oxford University Press, 1988).
- Kimche, J. "Why did the Shah switch Sides? Selling out the Kurds", *The New Republic*. [A Journal of Politics and Arts], vol. 172, nr. 16 (April 19, 1975), ss 19–22.
- King, R. *The Iraq-Iran War: The Political Implications* (London: The International Institute for Strategic Studies, Adelphi Papers, nr. 219, Spring 1987).
- Kinsam, J. "The changing face of Kurdish nationalism", *The New Middle East*, nr. 20 (May 1970), ss 19–23.
- Kissinger, H. *The White House Years* (London: Weidenfeld and Nicolson, 1979).
- KDP-F: Kurdistans Demokratiska Parti-Förberedande Kommittén (KDP-F). *Bedömning av den Kurdiska Revolutionen och Dess Lärdomar* (på kurdiska) (u.o., 1977).
- KDU-KK: Kurdistans Demokratiska Union — den Konstituerande Kommittén (KDU-KK). *Den Kurdiska Revolutionen, 11 september 1961 — 6 mars 1975* (på arabiska) (u.o., 1976).
- Latham, A. "What was Kissinger afraid of in the Pike Report", *New York*, vol. 9, nr. 40 (October 4, 1976), ss 50–68.
- O'Balance, E. *The Kurdish Revolt: 1961–1970* (London: Faber & Faber, 1973).
- Penrose, E. and E. F. Penrose. *Iraq: the International Relations and National Development* (London: Westview Press, 1979).
- Ramazani, R. K. *Iran's Foreign Policy 1941–1973: A Study of Foreign Policy in Modernizing Nations* (Charlottesville: University of Virginia, 1975).
- , *Revolutionary Iran: Challenge and Response in the Middle East* (London: The John Hopkins University Press, 4th ed., 1988).
- Saikal, A. *The Rise and Fall of the Shah* (New Jersey: Princeton University Press, 1980).
- Sheikmous, O. "Kurdernas Kamp för Självstyre", *Världspolitikens Dagsfrågor* (Stockholm, 1992).
- Shikara, A. A. *Iraqi Politics 1921–1941: The Interaction Between Domestic Politics and Foreign Policy* (London: Laam Ltd., 1987).
- Sluglett, P. "The Kurds", CARDRI (Committée Against Repression and for Democratic Rights in Iraq) ed. *Saddam's Iraq: Revolution or Reaction* (London: Zed Press, 1986).
- Talabani, J. *Politisk Rapport: Godtagen av PUK:s första allmänna Kongress 27/1–14/2/1992* (på kurdiska) (u.o., 1992).

- , *Kurdistan och den Kurdiska Nationaliströrelsen* (på arabiska) (Bagdad, 1970).
- Vanly, I. S. "Kurdistan in Iraq", G. Chaliand (ed.) *People Without A Country: The Kurds and Kurdistan* (London: Zed Press, 1980), ss 153–220.
- , *The Village Voice*. "The Pike Report: The CIA Report the President Doesn't Want to Read", February 16, 1976, ss 72–92.
- Wazarat al-Thaqafa Wa al-Ilam (Informations- och kulturdepartementet). *Verkställandet av 11-marsuppgörelsen* (på arabiska) (Bagdad, 1972).
- Zahrai, M. M. *The Origins and the Causes of the Iranian-Iraqian War*, (University of Idaho: University Microfilms International, 1985, Opublicerad doktorsavhandling).

Tidningar och tidskrifter

Al-Ahram	<i>The Economist</i>
Al-Hayat	<i>The Independent</i>
Al-Mujalla	<i>The Middle East</i>
Al-Shararah	<i>The Sunday Telegraph</i>
Asharq Alawsat	<i>The Times</i>
International Herald Tribune	<i>Yakgirtin</i>
Middle East Report	
Newsweek	
Tariq al-Sha'ab	